

This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Nya Vaktaren och andra världskriget

Andersson, Erik

Published in:
Kyrkohistorisk årsskrift

Publicerad: 01/01/2018

Document Version
Förlagets PDF, även kallad Registrerad version

Document License
Publisher rights policy

[Link to publication](#)

Please cite the original version:
Andersson, E. (2018). Nya Vaktaren och andra världskriget. *Kyrkohistorisk årsskrift*, 118, 61–82.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020100882619>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

ERIK J. ANDERSSON

Nya Väktaren och andra världskriget

Teologer och kyrkliga ledare i Sverige intog olika positioner när det gäller nazisternas maktövertagande i Tyskland år 1933, utvecklingen i Tyskland fram till krigsutbrottet år 1939 och under andra världskrigets olika skeden. Flera undersökningar har visat att det fanns de som tidigt tog avstånd från Hitler och nazismen, andra var först försiktigt eller öppet positiva för att senare ändra inställning.

En röst i svensk kristenhet som inte har undersökts med avseende på hållning till utvecklingen i Europa från nazisternas maktövertagande år 1933 till andra världskrigets slut år 1945 är tidskriften *Nya Väktaren*. Detta trots att tidskriften hade stor spridning inom Svenska kyrkan och vid de teologiska fakulteterna under den aktuella tidsperioden.¹ Redaktör och ansvarig utgivare för *Nya Väktaren* var Axel Bernhard Svensson (1878–1967), som också var ordförande för Missionssällskapet Bibeltrogna Vänner och predikant i Roseniuskyrkan i Stockholm.²

1 *Nya Väktarens* (NV) bevakning av Svenska kyrkan väckte intresse för tidskriften, och redaktionen fick gåvor för gratis-spridning. Från år 1919 sändes den gratis till alla Sveriges präster. Bexell [2018]. För redaktör Svenssons relation till Svenska kyrkan, se Vigilius 2005, s. 128–139.

2 En populärt skriven biografi finns över Axel B. Svensson, se Bengtsson 1979. Jfr Imberg 2014c o. Bexell [2018]. Missionssällskapet Bibeltrogna Vänner (idag Evangelisk Luthersk Mission – Bibeltrogna Vänner) bildades år 1911 efter en strid om bibelsyn inom Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen. Bibeltrogna Vänner bedrev under undersökningsperioden inremissionsarbete genom bl. a. missionsföreningar och lekmanpredi-

Åtminstone en undersökning av den aktuella tiden antyder att redaktör Svensson och *Nya Väktaren* skulle ha intagit en protysk eller till och med en pronazistisk hållning. Sverker Oredsson uppmärksammar i sin skildring av Lunds universitet under andra världskriget kontakterna mellan Hugo Odeberg (1898–1973), professor i bibelvetenskap, och Bibeltrogna Vänner med dess ordförande Axel B. Svensson.³ Oredsson citerar ett brev från Svensson till Odeberg där denne framställs som ett bönesvar på Svenssons bön »att Herren nådigt måtte uppväcka en akademisk lärare, som intog en klart positiv inställning till Skriften.»⁴ I en fotnot skriver sedan Oredsson: »Jfr också *Nya Väktaren* 1944, sid 154, där Axel B. Svensson talar om hur Odeberg liksom Rhedin

kanter samt yttremissionsarbete i Eritrea och Etiopien. Bland dem som bildade Bibeltrogna Vänner var Axel B. Svensson drivande och han förblev sällskapets ledare intill sin död år 1967 (arbetande sekreterare fram till år 1930 och därefter ordförande). Se vidare Imberg 2014a.

3 Sverker Oredsson har en koppling till Bibeltrogna Vänner genom att hans föräldrar Josef och Philippa Oredsson var sällskapets missionärer i Etiopien och Eritrea. Imberg et al 2011, s. 484.

4 Oredsson 1996, s. 166. Det citerade brevet finns i Hugo Odebergs arkiv. Svensson skriver för att tacka för Odebergs mottagande när Svensson i oktober varit i Lund och hållit föredrag. Svensson skriver att tre veckor gått sedan han »hade förmånen att gästa Lund och göra professor Odebergs bekantskap». Det verkar varit första gången de båda möttes personligen. Brev fr. Axel B. Svensson t. Hugo Odeberg 20 nov. 1944, Hugo Odebergs arkiv, Universitetsbiblioteket, Lund.

»manligen» står upp för sina ord om nazismen och inte ändrar uppfattning.»⁵ Såväl Odeberg som Ivar Rhedin (1881–1953), kyrkoherde i Säve, drev offentligt en protysk och nazivänlig linje också mot slutet av andra världskriget: Odeberg genom sitt engagemang i Riksförbundet Sverige-Tyskland och Rhedin i *Göteborgs Stifts-Tidning*, vilken han redigerade.⁶

Men är redaktör Svenssons ord om att Odeberg och Rhedin stått upp för sina (positiva) ord om nazismen ett instämmande i samma ord? Artikeln Oredsson refererar till publicerades i *Nya Väktaren* i december 1944 med rubriken »Ett upprörande angrepp».⁷ *Nya Väktaren* skriver med anledning av att tidskriften *Kyrkor under Korset* kritiserats för att vara pronazistisk, först av Åke Ljunggren i tidskriften *Tiden* och sedan utvidgat i kvällstidningen *Aftonbladet*.⁸ *Kyrkor under Korset* försvaras av *Nya Väktaren* som till *Aftonbladet* riktar uppmaningen att tvätta sin egen byk:

Aftonbladet är just rätta organet att vara ute och vandra efter nazistorgan i svensk dräkt. Det gamla förvandlingsbladet skulle hellre begynna kommentera sina egna uttalanden på den tiden hakkorsfanorna vajade för segervinden och basunerna skallade i den tyska radion. Det är ingalunda förgätet, huru Aftonbladet då uttalade sig. Men nu hjälper bladet till att göra perfida angrepp mot tre biskopar samt prof. Odeberg i Lund, doktor Wollmar och kontraktsprosten Rhedin.

Nuväl, ett par av de nämnda herrarna ha nog låtit världen veta, att de beundrade Hitler och satte Tyskland högt. Prosten Rhedin gick t. o. m. så långt, att han en gång påstod att *Nya Väktarens* redaktör led av åderförfälskning, då han

vågade ogilla Hitler och nazismen. Men – vad har sådant med *Kyrkor under Korset* att göra? Aftonbladet borde betänka, att det är manligare att som Odeberg och Rhedin stå för sina ord än att som Aftonbladet vända kappan efter vinden och begynna spotta på det, som man tidigare legat på magen för och lovprisat.⁹

Av sammanhanget framgår tydligt att Svenssons ord om Odebergs och Rhedins »manlighet» syftar på att de hållit fast vid sina tidigare ståndpunkter, trots att opinionsvindarna vänt. *Nya Väktaren* och dess redaktör är dock tydlig med att man inte delar beundran för Hitler och gillandet av nazismen, vilket Rhedin också uppmärksammat.

Artikeln »Ett upprörande angrepp» skrevs mot slutet av 1944, då Hitlertysklands framgångar i kriget vänt och man gick mot undergång. En fråga värd att söka svar på är om *Nya Väktaren* och dess redaktör Axel B. Svensson verkligen intagit en kritisk hållning under längre tid, eller om också de hör till dem som ändrat ståndpunkt. I föreliggande studie söker vi därför svar på frågorna:

- Hur ställde sig *Nya Väktaren* till den tyska nationalsocialismen och dess ledare Adolf Hitler?
- Hur såg *Nya Väktaren* på övriga huvudaktörer, och särskilt sovjetkommunismen och dess ledare Josef Stalin, under andra världskriget?
- Förändrades inställningen över tid?
- Vilka utgångspunkter var viktigast för tidskriftens syn på utvecklingen i Europa före och under kriget?

Svar på frågorna ska sökas i *Nya Väktarens* utgivning under åren 1933–1945. Perioden kan indelas i tre delar:

1. Efter nationalsocialisternas maktövertagande i Tyskland, år 1933–1938.
2. Krigsutbrottet och krigets tidiga skede, år 1939–1941.
3. Krigets senare del och slut, år 1942–1945.

5 Oredsson 1996, s. 166, not 5. Enligt personförteckningen, s. 231, är det enda gången Svensson nämns i Oredssons bok. Ivar Rhedin, Säve, nämns enligt samma förteckning (s. 230) två gånger. Första tillfället Rhedin nämns är avsnittet »Kyrkan och teologer» där han anges som exempel på en kyrklig företrädare som intog ståndpunkten att »Allt eller nästan allt som skedde i Tyskland efter maktövertagandet applåderas.», Oredsson 1996, s. 27. Andra gången Rhedin finns med i framställningen är som en, av många, undertecknare år 1937 av ett upprop mot att de vänskapliga förbindelserna mellan Sverige och Tyskland äventyras. Oredsson 1996, s. 49. Ett tredje tillfälle är alltså referatet från *Nya Väktaren*, vilket dock inte finns med i personförteckningen. Oredsson 1996, s. 166, not 5 jfr s. 230.

6 För Odeberg, se framställningen i Oredsson 1996 samt Åmark 2011, s. 336–339. För Rhedin, se Gunnarsson 1999 o. Lind 1975, s. 152–155 (för *Göteborgs Stifts-Tidning*).

7 NV 1944:12, s. 153–154.

8 Jfr Åmark 2011, s. 342–344.

9 NV 1944:12, s. 154. Min fetstil av de ord Oredsson refererar till.

Tidigare forskning

Forskningsläget är sådant att varken *Nya Väktaren* eller redaktör Axel B. Svensson har ägnats något mer omfattande vetenskapligt studium. Historikern och kyrkohistorikern Daniel Lindmark konstaterar:

Trots att Svensson spelade en kyrkopolitisk roll genom sin tidskrift *Nya Väktaren* (1908–1967) och sitt deltagande i 1950-talets kyrkomöten, har hans insatser i 1900-talets kyrkoliv ännu inte fått någon mer systematisk belysning.¹⁰

Däremot finns det mycket forskning kring andra svenska teologers och kyrkoprofilers förhållande till nazismen. Teologen Martin Linds doktorsavhandling *Kristendom och nazism* från år 1975 är ofta citerad när det gäller svenska teologers inställning till nazismen i Tyskland 1933–1945, även om hans huvudärende är att undersöka tyska teologers hållning gentemot nazismen.¹¹ Endast i en exkurs redogör Lind för tre svenska teologiska hållningar gentemot nazismen. Det gäller dels *Göteborgs Stifts-Tidnings* positiva hållning till nazismen och dels Anders Nygrens respektive Gustaf Auléns kritik av densamma.¹²

Kyrkohistorikern Anders Jarlert har ägnat den aktuella tidsperioden flera studier. Bland annat har han kompletterat Linds framställning. Jarlert har visat att Gustaf Auléns kritik mot nazismen utvecklades under perioden 1933–1945; inledningsvis var Aulén försiktigt positiv till de kyrkliga nyordningarna i Tyskland, men påverkades sedan 1933–1934 av Anders Nygrens tydliga kritik,

för att slutligen mer självständigt argumentera mot nationalsocialismen utifrån rättens perspektiv.¹³ Jarlert har även i boken *Judisk »ras» som äktenskapshinder i Sverige: effekten av Nürnberglagarna i Svenska kyrkans statliga funktion som lysningsförrättare 1935–1945* undersökt hur Svenska kyrkan hanterade tysk raslagstiftning kring äktenskapet.¹⁴ Avsnittet »Rastänkande som självklar förutsättning» visar hur allmänt rastänkandet var också i Sverige under 1900-talets första halva.¹⁵ Jarlert har också redogjort för hur uppsalaprofessorn Emanuel Linderholm utifrån en radikal kristendomsförståelse ställde sig positiv till Deutsche Christen.¹⁶

Ett kapitel om »Kyrkan, kristendomen och nazismen» finns också i historieprofessor Klas Åmarks slutrapport från ett större forskningsprogram kring Sveriges förhållande till nazismen.¹⁷ Åmarks ambition är att »identifiera och analysera kritiska punkter» i mötet mellan å ena sidan kyrka och kristendom och å andra sidan nazism, antisemitism och Nazityskland.¹⁸

Engod sammanfattning av nationalsocialismens förhållande till kristendomen och den tyska kyrkokampen ges av Gerhard Besier i »The Churches and National Socialism Between Hitler's Religious Equivocation and Rosenberg's *Myth: Ambiguities, Fascination, and Self-Assertion*.»¹⁹

När det gäller kristen press erbjuder Harry Lenhammars undersökning av svensk religionsperiodika värdefulla distinktioner.²⁰ Lenhammar skiljer på *ämnescentrerad*, *kvantitativ* och *integre-*

10 Lindmark 2014, s. 80. Noterbart är Arne Palmqvists avsnitt om Bibeltrogna Vänner i vilket han observerar att maktens förtryck av kyrkan i Tyskland och Norge påverkade Axel B. Svenssons kyrkosyn. Palmqvist 1964, s. 77. Om Axel B. Svenssons kyrkosyn, se även Vigilius 2005, s. 128–139.

11 Lind 1975.

12 Lind 1975, s. 152–174. Exkursen utgör ca 10 % av avhandlingen (tysk sammanfattning, noter, källor och litteratur, samt register oräknade). Redaktör för *Göteborgs Stifts-Tidning* under hela perioden 1933–1945 var Ivar Rhedin. Anders Nygren (1890–1978) var professor i systematisk teologi vid Lunds universitet 1924–1948 och därefter biskop i Lund fram till år 1958. Gustaf Aulén (1879–1977) var professor i systematisk teologi i Lund 1913–1933 och biskop i Strängnäs 1933–1952. Nygren och Aulén var, tillsammans med Ragnar Bring, lundateologins förgrundsgestalter.

13 Jarlert 2005, s. 45–70; Jarlert 2007b, s. 126.

14 Jarlert 2006.

15 Jarlert 2006, s. 62–65. Jarlert ger bl. a. exempel på hur självklart biskoparna Edvard Rodhe och Gustaf Aulén använder rasbegreppet i fråga om judar år 1935 resp. 1940.

16 Jarlert 1987, s. 171–174. Emanuel Linderholm (1872–1937) var präst och teolog, blev professor i kyrkohistoria vid Uppsala universitet år 1919 och grundade Sverige religiösa reformförbund, som organiserade den kyrkliga liberalteologin i Sverige. För Linderholms kyrkohistoriska gärning, se Jarlert 1987.

17 Åmark 2011, s. 331–356.

18 Åmark 2011, s. 355–356.

19 Besier 2017. Se även Lind 1975 och, kring motstånd mot nationalsocialismen, Jarlert 2007b.

20 Lenhammar 1981.

rad pressforskning. Den förstnämnda är den vanligaste och innebär »att man undersöker en tidnings innehåll med hänsyn till en bestämd frågeställning», till skillnad mot den andra som innebär att man analyserar en tidnings hela innehåll eller den tredje som omfattar även utgivarens intentioner med tidningen med mera.²¹ Föreliggande undersökning är ämnescentrerad och söker svar på hur *Nya Väktaren* skrev om utvecklingen i Tyskland och Europa under 1933–1945. Lenhammar delar in kristna tidningar och tidskrifter i fem kategorier: Kristna nyhetstidningar, sällskaps- och institutionstidningar, samfundsorgan, allmänna uppbyggelsestidningar samt debatt- och opinionsorgan.²² *Nya Väktaren* skulle enligt denna indelning hänföras till debatt- och opinionsorgan »där målsättningen uppenbart är att föra debatt och skapa opinion i en bestämd riktning».²³ Möjligen kunde Lenhammars indelning kompletteras med en ägaraspekt även när det gäller den första och de båda sista kategorierna. *Nya Väktaren* var väldigt tydligt knuten till Axel B. Svenssons person; tidningens tillvaro efter dennes död kan beskrivas som tynande.²⁴

Historikern Lars Gunnarssons avhandling *Kyrkan, nazismen och demokratin* från år 1995 är också presshistorisk. Gunnarsson undersöker personer »med anknytning till Svenska kyrkan» och som »valt sig själva genom att framträda i debatten».²⁵ Hans huvudmaterial är en rad »kyrkliga tidningar och tidskrifter som representerade olika riktningar och förbund inom kyrkan».²⁶

Gunnarsson redogör för tidigare forskning om

Svenska kyrkans förhållande till Nazityskland, men avslutar med att konstatera att forskningen varken varit heltäckande eller rättvisande.²⁷ Man har tidigare fokuserat på alltför få åsiktsinriktningar och man har inte skiljt på politisk och teologisk nivå.²⁸ Gunnarsson konstaterar att han för att undersöka ställningstaganden till en politisk riktning hos företrädare för en religiös dito måste arbeta med ett analyschema för de *teologiska* uppfattningarna om kyrkans principiella förhållande till politik och ett annat för värdering av *politiska* sakfrågor.²⁹

Gunnarsson understryker att vissa kyrkliga debattörer har ett *indirekt* förhållande till politiken, vilket gör att en undersökning måste ta hänsyn till både den teologiska och den politiska nivån.³⁰ Som exempel skriver Gunnarsson:

Lundateologins antinazistiska ställningstagande från teologisk utgångspunkt är inte jämförbar med schartauanernas pronazistiska ställningstagande från en politisk utgångspunkt.³¹

Traditionellt var kyrkosynen i Sverige opolitisk och kyrkans företrädare skulle vara neutrala. Detta ideal ifrågasattes från olika håll under mellankrigstiden och ytterligare när nazismens kristendomsfientlighet visade sig under 1930-talet.³² Inte heller var demokrati en fullt etablerad styrelseform under mellankrigstiden, och bland kristna aktörer var demokratins värde och dess koppling till kristendom omdebatterad.³³

Nya Väktaren och dess redaktör uppfyller kriterierna för att inkluderas i Gunnarssons undersökning, men denne nämner varken tidskrift eller redaktör.³⁴ Detta trots att han hänvisar till en för-

21 Lenhammar 1981, s. 9–10.

22 Lenhammar 1981, s. 12–17.

23 Lenhammar 1981, s. 17. Lenhammar behandlar i sin bok inte *Nya Väktaren*.

24 *Nya Väktaren* överläts till domprosten G. A. Danell och har efter dennes död gått vidare för att idag ägas av tidningen *Kyrka och Folk*. Imberg 2014b, s. 323. Jämför t.ex. uppbyggelsestidningen *Pietistens* koppling till Carl Olof Rosenius.

25 Gunnarsson 1995, s. 34.

26 Gunnarsson 1995, s. 35. Gunnarsson undersöker: *Svensk Kyrkotidning, Kyrkor under Korset, Församlingsbladet, Vår Lösen, Gymnasisten, Kyrka och Folk, Göteborgs Stifts-Tidning, Stiftskrönikan, Kristen Gemenskap, Kristet Samhällsliv, Broderskap, Årsbok för Kristen humanism samt Religion och Kultur*. Därutöver har också *Svenska Kyrkans Årsbok, Svensk*

Teologisk Kvartalsskrift och *Svenska Morgonbladet* undersökts.

27 Gunnarsson 1995, s. 10–19.

28 Gunnarsson 1995, s. 19.

29 Gunnarsson 1995, s. 19–20, citat fr. s. 20.

30 Gunnarsson 1995, s. 19.

31 Gunnarsson 1995, s. 20.

32 Gunnarsson 1995, s. 20–21.

33 Gunnarsson 1995, s. 26–27.

34 Inte heller Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens tidning *Missions-Tidning Budbäraren (MTBB)* inkluderas i Gunnarssons studie. Harry Nyberg lyfter i en artikel om svenska väckelserörelser utveckling under 1930-talet att *MTBB* under hela 30-talet var kritisk mot

beredande undersökning av den kristna pressens behandling av samhällsfrågor under 1930-talet, gjord av Nils Kristensson i början av 1970-talet.³⁵ Kristensson inkluderar *Nya Väktaren* som exponent för den inom Svenska kyrkan självständigt verkande organisationen Bibeltrogna Vänner.³⁶ Valet av *Nya Väktaren* framför *Bibeltrogna Vänners Missionstidning* motiverar Kristensson just med att *Nya Väktaren* dels nådde en vidare läsekrets bland annat bland präster och teologie studerande och dels att den var ett tydligare debattorgan.³⁷

Nya Väktaren och dess redaktör

Nya Väktaren utgavs under Axel B. Svenssons redaktör- och ägarskap från år 1908 till Svenssons död år 1967.³⁸ Axel B. Svensson föddes i ett läsarhem i halländska Våxtorp 1879. Efter en stormig ungdomstid och studier vid lärarseminariet i Växjö hade Svensson vid nyåret 1902 – under läsningen av Carl Olof Rosenius – en omvändelseupplevelse och ganska snart började han predika. Teologiskt var Svenssons ett tydligt språkrör för den rosenianska nyevangelismen med en luthersk-ortodox bibelsyn. År 1906 kallades han till predikant i Betlehemskyrkan i Stockholm, en tjänst från vilken han övergick år 1911 till att bli arbetande sekreterare i Bibeltrogna Vänner (från år 1930 ordförande) och predikant i Roseniusföreningen i Stockholm.³⁹

Nya Väktaren startades för att vara »ett oppositionsblad mot andlig ljumhet, flathet, förnekelse och otro».⁴⁰ Innehållet var dels av rent uppbygglig karaktär, dels var det av apologetiskt och pole-

miskt. När *Bibeltrogna Vänners Missionstidning* startades år 1911 angavs tydligt att däri fick inte polemik förekomma. För sådant hänvisas till *Nya Väktaren*, »som, ehuru ett alldeles fritt och af B. V. [Bibeltrogna Vänner] oberoende organ, ju alltid fört dess talan, vaka däröfver, att det anmärkningsvärda blir observeradt».⁴¹ Det finns alltså ett avstånd mellan *Nya Väktaren* och *Missionstidningen* både ägar- och innehållsmässigt. Samtidigt finns det en närhet genom att samma intressen driver båda tidningarna. Svensson redigerade *Nya Väktaren* och skrev huvuddelen av materialet. I december 1944 skriver Svensson:

Det ojämförligt mesta av tidskriftens innehåll under de gångna 33 åren har skrivits av redaktören, som dock framträtt under många olika signaturer och på senare tid ofta publicerat osignerade artiklar. Dock har läsekretsen även kunnat konstatera andra pennors förekomst.⁴²

Svenssons bidrar alltså i tidningen med både signerade och osignerade artiklar. Den vanligaste signaturen är *A. S—n*, vilket utan större problem utläses Axel B. Svensson. Frekventa är också signaturerna *Red.* och pseudonymer som *Amythos* och *O. N. E. Warrior*.⁴³ Syftet med att skriva under flera signaturer torde inte vara att dölja sig bakom dem, eftersom det är tämligen lätt att se att det var Svensson som skrev.⁴⁴ Lindmark tolkar valet

41 BVMT 1911: Profnummer, s. 8.

42 NV 1940:12, s. 177. Som den trognaste medarbetare i *Nya Väktaren* nämner Svensson Per Hulthén. Bengtsson beskriver Svenssons och Hulthéns nära samarbete på Bibeltrogna Vänners expedition under mer än fyrtio år. Bengtsson 1979, s. 104–107. Per Hulthén (1882–1955) var rese- och missionssekreterare i Bibeltrogna Vänner, ledamot av dess styrelse och en av Axel B. Svenssons närmaste medarbetare. Hulthén medverkar regelbundet i NV, främst med uppbyggelseartiklar, men också med texter av annan karaktär.

43 I en födelsedagshälsning till medarbetaren Ida Nilsson, som bland annat skötte *Nya Väktarens* ekonomi, skriver Svensson från sina signaturer Amythos, O. N. E. Warrior, A. S—n, B. Lähme och Sinistra. Brev fr. Axel B. Svensson t. Ida Nilsson, odat, D14, Axel B. Svenssons arkiv, Landsarkivet, Lund. Jfr Bexell [2018].

44 Se t.ex. »En predikan i Leipzig» i NV 1935:7/8, s. 100–104 signerad Amythos. Artikeln skildrar ett gudstjänstbesök i Leipzig i augusti 1935. Några sidor längre fram i samma nummer (s. 116) skriver Axel B. Svensson att han vistats två månader i Leipzig under en konvalescensperiod. För O. N. E. Warrior kan artikeln »Vargen och lammet» (NV 1935:2, s. 26–28) tas som exempel. Författaren skriver kritiskt om Italiens aggression mot Etiopien och använder fabeln

kommunismen och utvecklingen i Ryssland, medan att under främst 20-talet »bibringas läsarna även vissa antisemitiska inflytelser genom tidningen.» Under 1930-talet förändras sedan *MTBBs* bild av judarna i takt med utvecklingen i Hitlertyskland. Nyberg 1982, s. 195.

35 Gunnarsson 1995, s. 16–17; Kristensson 1976.

36 Kristensson 1976, s. 71.

37 Kristensson 1976, s. 71.

38 Imberg 2014b, s. 323.

39 Se Imberg 2014c, s. 446; Bexell [2018]; Bengtsson 1979.

40 Bengtsson 1979, s. 70.

av pseudonymen Amythos som uttryck för att Svensson tar avstånd från myter och vill hålla sig till sanningen.⁴⁵

Axel B. Svensson var huvudskribent i och ensamt ansvarig redaktör för *Nya Väktaren*, varför det är rimligt att förstå *Nya Väktarens* röst som Axel B. Svenssons röst, även om det finns anledning att särskilja artiklar med annat angivet författarskap än Svenssons.⁴⁶

Under hela undersökningsperioden, 1933–1945, utkom *Nya Väktaren* med 11 eller 12 nummer årligen och varje årgång omfattade mellan 176 och 192 sidor.⁴⁷ Förutom till betalande prenumeranter sändes tidningen till alla Sveriges präster.⁴⁸ Vid två tillfällen under undersökningsperioden överläts redaktörskapet till Per Hulthén: under första halvåret 1935 led redaktör Axel B. Svensson av sviktande hälsa och under vintern 1938–1939 gjorde han en resa i Ostafrika.⁴⁹

I de flesta nummer av *Nya Väktaren* finns någon artikel av rent uppbygglig karaktär – en andakt, en predikan eller liknande. Vidare finns ibland poetiska texter. I apologetiska och polemiska texter diskuteras aktuella företeelser i kyrka och

samhälle och kritik riktas inte sällan mot till exempel ekumenik, liberalteologi och utvecklingen i Svenska kyrkan.⁵⁰

I. Efter nationalsocialisternas maktövertagande i Tyskland, år 1933–1938

Under 1933–1938 kommenteras i enstaka artiklar situationen i Ryssland och Tyskland i allmänhet, och särskilt situationen för de kristna.⁵¹ Hela aprilnumret 1934 ägnas åt en samtidsanalys och från år 1935 ägnas flera artiklar åt konflikten mellan Italien och Etiopien.

Första gången under den aktuella tidsperioden som *Nya Väktaren* blickar ut över Europa är i februari 1933 då Sune Svensson, redaktörens son, skriver om den kommunistiska regimen i Sovjetunionen och dess förföljelse av kristna. Sune Svensson skriver: »Kommunisternas förföljelser mot de kristna äro mycket svåra. Hur många, som nu fått offra sina liv i Ryssland, veta vi icke.»⁵² Skribenten fortsätter med att referera till den andra femårsplanen i vilken de kristna hotas av isolering och förvisning inom Sovjetunionen.⁵³

Men *Nya Väktarens* mest utförliga analys av läget i Europa står Axel B. Svensson för i april 1934. Hela aprilnumret utgörs av artikeln »Vad lider tiden?».⁵⁴ Svensson börjar i Jesu profetia i Matteusevangeliet 24:24 som enligt *Normalupplagan* lyder: *Falska Krister och falska profeter skola*

om vargen och lammet som illustration. Han vill inte jämföra sig med diktatorn i Rom, men han skriver: »Mussolini är liksom jag gammal folkskollärare, och han *kan* tydligen fabeln.» Om Svensson som folkskollärare, se Bengtsson 1979, s. 34–51.

45 Lindmark 2014, s. 84.

46 Se t.ex. nedan kommenterade bidrag av Per Hulthén och Sune Svensson under år 1933, samt Arvid Ljunghall under år 1943.

47 Flera år utgavs ett dubbelnummer under sommaren (se t.ex. NV 1939:8–9, s. 136.), men under några av krigsåren kunde man inte utge dubbelnummer p.g.a. »postala förordningar rörande periodiska tidskrifter». I stället gjordes då kortare sommarnummer. NV 1942:7, s. 100, se också t.ex. NV 1939:8–9, s. 136.

48 Bexell [2018]. Med anledning av *Nya Väktarens* engagemang i den s.k. Skepparslövsaffären verkar intresset för att stödja gratispridning gått upp år 1937 (NV 1937:1, s. 16; NV 1937:2, s. 32.). I december samma år noteras att alla teologie studerande i Uppsala och Lund får tidningen. NV 1937:12, s. 184. Skepparslövsaffären handlade om att kyrkoherde A. Bruhn i Skepparslöv förnekat centrala kristna trossatser. Med anledning av detta startade Axel B. Svensson år 1937 ett upprop som undertecknades av över 1100 präster. Palmqvist 1964, s. 76; Vigilius 2005, s. 133–135

49 NV 1935:5, s. 80. NV 1935:6, s. 96. NV 1935:7–8, s. 116. NV 1938:10, s. 158. NV 1939:2, s. 32. NV 1939:3, s. 48. NV 1939:4, s. 63–64.

50 Ett exempel är att Svensson återkommande argumenterade mot Linderholm och dennes radikala religiösa reformprogram. För mer om Linderholm, se not 16 ovan.

51 NV använder benämningen »Ryssland», och endast undantagsvis »Sovjet» eller »Sovjetunionen». I föreliggande artikel används båda benämningarna synonymt.

52 NV 1933:2, s. 26.

53 NV 1933:2, s. 26. INV 1933:6, s. 95 citerar Per Hulthén den katolska tidskriften *Credo* som också uppmärksammat hur kristendomen i Sovjetunionen hotas i den nya femårsplanen. Femårsplanerna var ett system med nationella utvecklingsprogram som infördes i Sovjetunionen i slutet på 1920-talet och sedan spreds också till andra kommunistiska länder. Den andra sovjetiska femårsplanen omfattade 1934–1938.

54 NV 1934:4, s. 49–64. Redan i följande nummer meddelas att artikeln »på mångas begäran utgivits som broschyr i och för masspridning.» NV 1934:5, s. 80; Svensson 1934.

uppstå och göra stora tecken och under, så att de om möjligt skola vilseleda även de utvalda.⁵⁵ Svensson skriver att redan då Jesus framträdde fanns falska messiasförväntningar. Judarna väntade sig en Messias som »skulle uppträda som folkbefriare och konung [...] han skulle bli världshärskare och upprätta ett jordiskt lyckorike.»⁵⁶ Samma nationalistiska dröm finns, enligt Svensson, hos de europeiska folken. Jesu förutsägelse om att falska messiasgestalter ska uppträda går i uppfyllelse:

Men de i vår tid verksamma falska Kristerna ha varit mer än frikostiga med falska löften. Sins emellan äro de varandra så lika som en röd, en svart och en brun skjorta, vilka ju ha olika färg med dock alla tre äro skjortor.⁵⁷

Slutsatsen att det är Stalin som bär den röda skjortan är uppenbar. Att också en falsk Kristus kan åstadkomma tecken och under visar utvecklingen i Ryssland under den föregående tioårsperioden då man gått från fullständigt kaos till att vara »välorganiserat, välrustat och fruktansvärt».⁵⁸ I den svarta skjortan torde Svensson se Italiens fascistiske ledare Benito Mussolini. Om framställningen av Mussolini som höjd över kritik och om den fascistiska politiken skriver han i maj 1936 under rubriken »Människoförgudning» att fascism är en antikristlig åskådning som i Italien satt »en människa, en liten hård, egoistisk, hänsynslös, skrytsam och osannfärdig människa i gudomens plats».⁵⁹ Den bruna skjortan är den tyska nationalsocialismens och Adolf Hitlers. Svensson skriver om nazisternas »förgudning av tysheten» och att man från hitlertroget håll framhållit att det är »orimligt att sätta lydnaden mot Gud före lydnaden mot riket och Adolf Hitler».⁶⁰

Med skärpa skildrar Svensson också hur regimerna i Sovjet och Tyskland inneburit förföljelse av kristna. Jesus hade, enligt Svenssons artikel i

april 1934, förutsagt att hans trogna skulle förföljas.

De falska Kristerna skola förfölja Jesu Kristi trogna. De ha redan börjat göra det. Sedan åratals förföljas Herrens Jesu lärjungar i vissa land här i Europa. Många hava redan givit sina liv.⁶¹

Svensson fortsätter med att redogöra för förföljelserna av kristna i Ryssland och Tyskland.⁶² Om Ryssland skriver Svensson att den »kommunistiska staten är religionslös», vilket innebär att varje försök att sprida den kristna tron kan leda till fällande dom för kontrarevolutionär strävan och handling och till att den dömda förs bort »till tundra eller skogarna i norr eller bergsverken i öster [...] liktydigt med en dödsdom».⁶³ Om läget i Ryssland skriver Svensson år 1937 att som följd av ryska revolutionen har ett mycket stort antal präster och andra lidit martyrdöden för sin kristna tro.⁶⁴

Svensson konstaterar att man även i Tyskland börjat förfölja kristna människor i statens namn. Efter nationalsocialismens maktövertagande i början av år 1933 dröjde det inte länge förrän man ville utöva inflytande också över kyrkan.⁶⁵ Kristna som opponerade sig drabbades hårt och många präster häktades och riskerade att dömas för landsförräderi.⁶⁶ När det gäller Tyskland konstaterar Svensson också att det är det land »varest den moderna teologien med sin bibelkritik och sin bekännelsefördärvande verksamhet haft sin högborg».⁶⁷ De kyrkor som genomsyrats av modernismen står sämre rustade för att stå emot trycket från nationalsocialism och den tyskkristna linjen.⁶⁸

I en artikel år 1936 frågar sig Svensson om det kan bli väckelse i Sverige och skriver då att landets

55 Svensson använder *Normalupplagan* (1905/1883), en provöversättning av Bibeln som godkändes för bruk i kyrka och skola. Ur denna översättning kommer Svenssons bruk av »Kristen». Omväxlande använder Svensson begreppen *Messias* (hebr. den smorde) och *Kristus* (grek. den smorde).

56 NV 1934:4, s. 51.

57 NV 1934:4, s. 55.

58 NV 1934:4, s. 56.

59 NV 1936:5, s. 77.

60 NV 1934:4, s. 58–59.

61 NV 1934:4, s. 57.

62 NV 1934:4, s. 58 resp. 58–60.

63 NV 1934:4, s. 58.

64 NV 1937:12, s. 181–182. I samma artikel nämns dock en viss framgång för kristendomen i Ryssland och återger rapportering från tidskriften *Kyrkor under korset*.

65 NV 1934:4, s. 58.

66 NV 1934:4, s. 59–60.

67 NV 1934:4, s. 60.

68 NV 1934:4, s. 60. För den tyskkristna linjen se avsnittet om den tyska kyrkokampen nedan.

kristna faktiskt kan lära något av nationalsocialisterna och deras ledare, nämligen iveren att med minst en människa varje dag dela sin övertygelse. »Borde inte vi kristna, som ha det eviga livet att arbeta för och att erbjuda människorna, vara minst lika livliga som de tyska nationalsocialisterna? Visst borde vi det.»⁶⁹ Men det är metoden, eller hängivenheten, som ska tas efter, inte innehållet, vilket Svensson tvärtom kritiserar: »Undertecknad beundrar på intet sätt nationalsocialismen eller dess ledare. Tvärtom är den rörelsen tydligt antikristisk såsom många andra rörelser i tiden.»⁷⁰

I det sista avsnittet i den långa artikeln i april 1934 anlägger Svensson ett teologiskt perspektiv på utvecklingen i Europa. Svensson menar att händelserna pekar fram emot en i Bibeln förutsagd dom:

Den Heliga Skrift låter oss klart veta, att det ej är möjligt att förhindra utvecklingen. Världen går sitt öde till mötes. För många är slutet en evig salighet, och för många blir det en evig fördömelse.⁷¹

Nya Väktarens analys av regimerna i såväl Tyskland som Ryssland, och även i Italien, under perioden från nazisternas maktövertagande i Tyskland år 1933 till tiden strax före andra världskrigets utbrott kan sammanfattas med att ledarna i dessa länder uppfattas som falska kristusgestalter som har försökt och försöker tillskapa jordiska världsvällden och trogna kristusanhängare står i vägen för dessa planer. Uppfattningen var att utvecklingen kunde komma att förvärras – både för förföljda kristna och för världen som helhet – eftersom tillvaron gick mot en dom.

Lars Gunnarssons påpekande att vid analys av kristna ledares och teologers inställning till nationalsocialismen finns anledning att skilja på en politisk och en teologisk nivå visar sig vara viktig.⁷² Svenssons analys i *Nya Väktaren* – inte minst i aprilartikeln 1934 – är tydligt en *teologisk* analys där utvecklingen i Tyskland och Ryssland undersöks mot bakgrund av bibelcitat om messi-

asförväntningar och undervisning om tidens slut. Guds dom över världen utvecklar Svensson som ett grundperspektiv.

Finns det då också en politisk nivå i *Nya Väktaren* under 1933–1938? Förhållandet till politik är dubbeltydigt i tidskriften. Man framhåller att utrikespolitik inte ligger inom *Nya Väktarens* primära bevakningsfält och i februari 1935 ger man två skäl till att inte skriva om utrikespolitik:

dels tyckas nästan alla i det här landet på ett utomordentligt sätt förstå sig på politik och kunna ledigt och lätt uppdraga riktlinjer både för den ena och den andra frågans lyckliga lösning, dels begripa vi oss egentligen inte alls på politiken utan anse den vara ett otyg, som gjort och gör mer skada än gagn.⁷³

Tonen är närmast raljerande, men tydligt är att tilltron till politiken är liten. Redaktör Axel B. Svensson var dock inte ointresserad av politik.⁷⁴ Under perioden 1933–1935 gör *Nya Väktaren* – som vi sett – flera undantag från sin ickepolitiska linje och kommenterar förhållandena i utlandet, men det görs framför allt ur ett teologiskt perspektiv och för att belysa följderna av politiska beslut och idéer för kyrkan och de kristna. *Nya Väktaren* och Svensson har, enligt Gunnarssons terminologi, ett *indirekt* förhållande till politiken. Men opolitisk enligt en traditionell svensk, kyrklig linje kan inte Svensson sägas vara.⁷⁵

Axel B. Svensson kom också i direkt kontakt med förändringarna i Tyskland under en resa sommaren 1935, då han besökte Leipzig för att

⁷³ NV 1935:2, s. 26.

⁷⁴ Daniel Lindmark lyfter fram hur Svensson i NV delvis driver en annan linje när det gäller politik än Bibel-trogna Vänner som helhet. Lindmark 2014, s. 90. I ett brevtkast år 1940 beskrev sig Svensson som »något slags politisk vilde.» Brevtkast fr. Axel B. Svensson t. Ture Nerman 4 jan. 1940, A11, Axel B. Svenssons arkiv, Landsarkivet, Lund. I ett annat brev året efter skrev Svensson: »... ty jag är närmast opolitisk vänsterman, radikal i somliga frågor, urkonserverativ i några. [...] Men min kärlek till västerländsk demokrati är varm.» Brev fr. Axel B. Svensson t. Arthur Engberg, 13 sep. 1941, B5a:1, Bibeltrogna Vänners arkiv, Riksarkivet, Stockholm. »Vänsterman» ska med största sannolikhet förstås som liberal vänster, inte socialistisk dito. Mot slutet av sitt liv var Svensson och NV positiv till Lewi Pethrus tankar på starten av ett (kristet) politiskt parti, vilket enligt Carl-Erik Sahlberg, var en mycket ovanlig ståndpunkt i kristen press. Sahlberg 1977, s. 234.

⁷⁵ Jfr Gunnarsson 1995, s. 19–21.

⁶⁹ NV 1936:1, s. 15–16.

⁷⁰ NV 1936:1, s. 15–16.

⁷¹ NV 1934:4, s. 64.

⁷² Gunnarsson 1995, s. 19. Se också »Tidigare forskning» ovan.

få behandling för sjukdom.⁷⁶ Tysklandsvistelsen avspeglas i flera artiklar i *Nya Vaktaren* och inte minst den tyska kyrkokampen berörs.

Efter maktövertagandet år 1933 ingick det i det nationalsocialistiska projektet att också nazifiera tyskarnas religionsutövning. Rörelsen Deutsche Christen (sv. Tyska kristna) med nazistiskt ursprung genomdrev inrättandet av en protestantisk nationell kyrka och Hitler utsåg Ludwig Müller (1883–1946) till riksbiskop. I protest mot Deutsche Christen och försöken att anpassa kyrka och lära till tysk nationalism och antisemitism bildades Bekännelsekyrkan år 1934. Bland dess ledande företrädare fanns bland andra Karl Barth (1886–1968), Martin Niemöller (1892–1984) och Dietrich Bonhoeffer (1906–1945).⁷⁷

I artikeln »En predikan i Leipzig» skriver Svensson om den tyska kyrkokampen.⁷⁸ Svensson återger den bild av kyrkokampen som mötte i den svenska pressen. Han beskriver två prästtyper:

Det är dels de s. k. bekännelsepräster, som stå i opposition mot nazistregementet över landskyrkorna, och dels är det den nationalsocialistiske riksbiskopens många prästerliga medlöpare.⁷⁹

Svensson konstaterar att inte alla av bekännelsekyrkans präster har valt den sidan utifrån omsorg om teologin, utan att det finns villolärare också inom den gruppen.⁸⁰ Däremot menar Svensson att »det knappast [finns] någon avgjord nazipräst, som verkligen förkunnar ett rent och oförfalskat Guds ord».⁸¹ Det innebär att för Svensson är den nazistiska ideologin oförenlig med äkta kristendom. Svensson konstaterar också att de allra flesta tyska prästerna varken hör till den ena eller andra nämnda inriktningen, och att inom dessa

riktningar finns »präster, som predika så, att man får ett bestämt intryck av att det är en sann själasörjare, som talar».⁸²

Även när det gäller den tyska kyrkokampen är det alltså ett teologiskt perspektiv, inte ett politiskt, som avgör hur Svensson bedömer de olika ställningstagandena. Det viktiga för honom är »kärlek till den evangeliska läran»⁸³ Trots detta kan han (redan före sin resa till Tyskland) konstatera att den romersk-katolska kyrkan bäst har förmått stå emot den tysk-kristna linjen.⁸⁴

Annars kritiserar den romersk-katolska kyrkan i *Nya Vaktaren* för att i Italien ha bidragit till att legitimera Benito Mussolinis position och politik.⁸⁵ Som missionssekreterare i Bibeltrogna Vänner följde Axel B. Svensson engagerat utvecklingen i den italienska kolonin Eritrea och det självständiga Etiopien där Bibeltrogna Vänner hade missionsarbete.

Italiens rustning och senare anfall på Etiopien år 1935 kritiserar med skärpa i *Nya Vaktaren*.⁸⁶ En italiensk seger över Etiopien skulle innebära en dödsstöt för missionen i landet, skriver Svensson i februari 1935. Men det är inte bara därför han uppmanar till förbön för Etiopien, utan också för att Etiopien är den förörrättade parten.⁸⁷ Konflikten i Ostafrika ger också Svensson skäl att kritisera England och Frankrike för deras acceptering av Italiens expansionspolitik.⁸⁸ När kriget mellan

82 NV 1935:7–8, s. 101.

83 NV 1935:7–8, s. 100.

84 NV 1934:4, s. 61.

85 NV 1936:1, s. 5–8. NV 1936:9, s. 128–130. Under rubriken »Skökan och vilddjuret» kritiserar också den romersk-katolska kyrkan för att inte ha tagit avstånd från Rysslands politiska ledning, utan tvärtom söker ingå någon överenskommelse med Moskva. NV varnar kraftigt för en stark koppling mellan kyrka och politiska stater. NV 1936:5, s. 78.

86 Andra italiensk-etiofiska kriget inleddes i oktober 1935 och avslutades i maj 1936. Kriget föregicks av en diplomatisk kris föranledd av att Italien, mot ländernas avtal, anlade en militärbas i Ogaden. Basen upptäcktes i november 1934. Trots att både Etiopien och Italien var medlemmar av Nationernas Förbund lyckades förbundet inte förhindra väpnad konflikt.

87 NV 1935:2, s. 28.

88 Om Frankrike och England sägs att båda staterna »ha en så lång och lysande meritlista därpå, att de i de främmande världsdelarna äro ytterst oegennyttiga på samma sätt som vargen i fabeln.» NV 1935:2, s. 26.

76 NV 1935:7–8, s. 116. Svensson behandlades under två månader i Leipzig.

77 Åmark 2011, s. 331–332; Martling 2007, s. 368–370. Gerhard Besier beskriver att Adolf Hitlers inställning till kristendomen var ambivalent, och att det i nazistpartiets innersta krets fanns olika religiös bakgrund och tillhörighet, liksom om att det fanns både de som såg kristendomen som ett användbart verktyg och de som helt ville ersätta den med nazistisk ideologi. Besier 2017, s. 153–168.

78 NV 1935:7–8, s. 100–104.

79 NV 1935:7–8, s. 100.

80 NV 1935:7–8, s. 100.

81 NV 1935:7–8, s. 100.

Italien och Etiopien brutit ut konstaterar Svensson: »Det är en skam för Europa, att kriget därute får pågå en enda dag till.»⁸⁹ Svensson gläds över att opinionen i Sverige är stark för Etiopiens sak och han stödjer den svenska abessinienambulansen som Röda korset sände ut år 1935.⁹⁰

I april 1937 varnar *Nya Vaktaren* för utvecklingen i Europa. Svensson skriver med oro om »en våg av hätskhet och hets mot judarna som går över världen» och ser i detta en uppfyllelse av Jesu profetia i Lukas 23:27–41.⁹¹ För övrigt verkar inte judarnas situation ha varit föremål för något större intresse för Svensson under tiden fram till andra världskrigets utbrott.

En artikel som sticker ut i *Nya Vaktaren* är Per Hulthéns bidrag »Alldeles som hos oss» i oktober 1933.⁹² Hulthén skriver om att lära sig av historien och att krisen i västvärlden har stora likheter med romarrikets kris 1700 år tidigare.⁹³ Hulthén återger sedan ett avsnitt ur Hjalmar Holmquists *Kyrkohistoria*, som beskriver problemen i den romerska statsförvaltningen, hyperinflation och, som det värsta problemet, »den biologiska processen inom rikets folkvärld, rasförskjutningen och bastardiseringen».⁹⁴

Hulthén konstaterar att det på 1930-talet fanns

många paralleller till de problem som beskrivits för i romarriket.⁹⁵ Hulthén skriver:

Även den biologiska processen, som i det gamla Rom var ett problem, har bland oss tilldragit sig åtskilligas uppmärksamhet. Sådana nationer som svenskar, danskar och tyskar visa starkt minskad nativitet, medan förhållandet bland exempelvis ryssar och polacker är det rakt motsatta. Och gå vi söderut till Frankrike, så är det starka främlingsinslaget någonting, som tilldrager sig även den ytliga betraktarens uppmärksamhet. Flytta vi oss så över till Amerika, så finna vi, att den färgade rasen företer sådan ökning, att man börjar tala om svarta provinser, svarta städer, svarta samhällen även där de vita förr haft övervikt.⁹⁶

Holmquist använder begrepp som »rasförskjutning» och »mindervärdiga folkelement».⁹⁷ Genom återgivandet och jämförelse med den egna tiden öppnar Hulthén för resonemang kring raser och möjligen för att värdera raser olika.⁹⁸ Resonemang som liknar Hulthéns återkommer inte i *Nya Vaktaren* under åren fram till och under andra världskriget.

2. Krigsutbrottet och krigets tidiga skede, år 1939–1941

Efter en resa i Ostafrika vintern 1938–1939 gav Axel B. Svensson ut reseskildringen *Abessinien under italienarna*.⁹⁹ Ett resultat av resan var att Bibeltrogna Vänner från den italienska regeringen fått ersättning för delar av missionens egendom som tagits i beslag i Etiopien.¹⁰⁰ Svensson planerade att personligen resa till England och överlämna en del av ersättningen till den etiopiske exilkejsaren Haile Selassie I, men världskrigets utbrott kom emellan.¹⁰¹

89 NV 1936:2, s. 30.

90 NV 1936:2, s. 29–30; NV 1935:10, s. 146. För det svenska stödet till Etiopien se bl.a. Viveca Halldin Norbergs avhandling om tidigt svenskt-etiotiskt utvecklingssamarbete, Halldin Norberg 1977, och Lars Folke Berges artikel om svensk afrikasolidaritet, Berge 2016.

91 NV 1937:4, s. 62. Luk. 23:27–31 (*Normalupplagan*): *Men honom följde en stor hop folk och kvinnor, som jämrade sig och gråto öfver honom. Och Jesus vände sig om till dem och sade: I Jerusalems döttrar, gråten icke öfver mig, utan gråten öfver eder själfva och öfver edra barn; ty se, dagar skola komma, då de skola säga: Saliga äro de ofruktsamma och de kveder, som icke hafva födt, och de spenar som icke hafva gifvit di. Då skola de begynna säga till bergen: fallen öfver oss och till kullarna: skylen oss. Ty om de göra detta med det friska trädet, hvad skall då ske med det torra?*

92 NV 1933:10, s. 142–144.

93 NV 1933:10, s. 142.

94 NV 1933:10, s. 142–143 med citat från Holmquists *Kyrkohistoria*, I:89–90. Hjalmar Holmquist (1873–1945) var professor i kyrkohistoria vid Lunds universitet 1909–1938 och utgav under 1922–1927 verket *Kyrkohistoria* i tre band.

95 NV 1933:10, s. 143.

96 NV 1933:10, s. 143.

97 NV 1933:10, s. 142–143 med citat från Holmquists *Kyrkohistoria*, I: 89–90.

98 För en bakgrund till det för den aktuella tiden utbredda rastänkandet, se Jarlert 2006, s. 62–65.

99 NV 1939:8–9, 136; *Svensson 1939*. För att minska riskerna för negativa följder för missionsarbetet önskar han ej skriva på Bibeltrogna Vänner Förlag, utan boken ges ut på Albert Bonniers förlag. NV 1939:8–9, 136.

100 [Svensson] 1961, s. 155. Benämningen *Abessinien* använder Svensson om hela området med Eritrea och Etiopien.

101 [Svensson] 1961, s. 161. Ett brev skickat från Bath 14 september 1939, i vilket kejsaren beklagar att

I oktober 1939 kommenteras för första gången i *Nya Vaktaren* det i Europa utbrutna kriget. I artikeln »Då lamporna slockna» skriver man:

Tänk, att vi nu ska se det igen: Europas folk i färd med att slakta varandra, förgifta varandra, föröda, förstöra och barbariskt ödelägga. Och lögnen spys ut liksom i vågor, som det gamla jordklotet simmar i.¹⁰²

I det följande numret skriver Svensson att man för att kunna bedöma det aktuella världsläget måste se det ur historiskt perspektiv och se de positiva följder som, trots allt, finns i de pågående hemskheterna.¹⁰³ Svensson beskriver hur sådant som stod i vägen för Guds rike hade raserats. Han skriver om hur kulturfanan som svajade högt kring sekelskiftet fick sitt slut i (första) världskriget.¹⁰⁴

Det var säkert ingen tillfällighet att just de två nationer, som mest oreserverat hade fallit ned och tillbett Zola, Brandes och Strindberg, blevo värst åtgångna av kriget och måste lämna de största blodsoffer på slagfälten.¹⁰⁵

I första världskriget ser Svensson en dom som drabbade Europa, särskilt Frankrike och Tyskland. Det nya kriget ska ses ur samma perspektiv: människor som bara några år tidigare helt avvisat kristendomen sjunger nu psalmer.¹⁰⁶ Återigen behandlar *Nya Vaktaren* Stalin och Hitler lika, det vill säga bolsjevismen och nazismen, då de bedöms som fiender till kristendomen.

Domspektivet finns också med när *Nya Vaktaren* skriver om Frankrikes öde i kriget. Frankrike vände sig i bön till helgon om beskydd, utan att få hjälp.¹⁰⁷ Svensson menar att Frankrike i ett liknande läge år 1914 vände sig i bön till Gud,

Svenssons resa förhindrats. Återges i Gebremedhin 2017, s. 200–201.

102 NV 1939:10, s. 140. Artikeln omfattar s. 137–143 och har underrubriken »Ett ord för envar och ej minst för präster och predikanter». Rubriken om de slocknande lamporna syftar på Jesu liknelse om de fåvitska jungfrurna (Matteusevangeliet 25:1–13) och huvudbudskapet handlar om huruvida svensk kristenhet har olja i lamporna.

103 NV 1939:11, s. 155.

104 NV 1939:11, s. 155–156.

105 NV 1939:11, s. 156. Émile Zola (1840–1902), fransk författare och dramatiker; Georg Brandes (1842–1927), dansk litteraturkritiker och professor; August Strindberg (1849–1912), svensk författare, dramatiker och konstnär.

106 NV 1939:11, s. 156–157 o. 161

107 NV 1940:9, s. 125.

som hjälpte. Det kunde man gjort även år 1940, men varken i Frankrike eller i de andra krigförande länderna vänder man sig till Gud, utan Svensson iakttar hur man i stället litade till sina vapen och sina nationella ledare.¹⁰⁸

Efter Sovjetunionens anfall på Finland i november 1939 blir det nordiska perspektivet framträdande i *Nya Vaktaren*.¹⁰⁹ Axel B. Svensson skriver om Finlands svåra situation i artikeln »Skall jag taga vara på min broder?». ¹¹⁰ Liksom tidigare önskar inte *Nya Vaktaren* uttala sig i politiska frågor och man konstaterar att när Sveriges regering och riksdag valt att inte stödja Finland militärt, utan stå fast vid neutraliteten, så »har det berott på omständigheter, som ej kunna eller böra diskuteras offentligt.»¹¹¹ Men för enskilda kristna bör engagemanget för Finland, enligt Svensson, vara självklart.¹¹²

Finlands krig framställdes som de protestantiskt kristnas och den västerländska kulturens krig mot rysk kristendomsfientlighet och barbari.¹¹³ Svenska folket kunde visa sin solidaritet genom på frivil-

108 NV 1940:9, s. 126.

109 Finska vinterkriget bröt ut i slutet av november 1939.

110 NV 1939:12, s. 174–179.

111 NV 1939:12, s. 175. Även om Svensson inte ger utrymme i NV åt att kritisera den svenska regeringen så framgår av brev han skriver vintern 1940 att han önskat att Sverige givit mer stöd åt Finland. I Svenssons arkiv finns två brevtkast daterade 4 januari 1940 till samma mottagare (oklart om ett eller båda sänts). I båda utkast menar Svensson att riksdagen borde upplösas och att svenska folket via valurnorna fick visa sin mening. Svensson skriver: »Politiskt sett är jag, har alltid varit något slags politisk vilde. Jag har intet agg mot Per Albin [Hansson, Sveriges statsminister] utan anser honom varar en ärans man och en bra karl. Men jag tycker inte om att se hans benägenhet att låta oss sitta och vakta vårt fläskstycke, när bovar mörda de små nationerna.» Brevtkast fr. Axel B. Svensson t. Ture Nerman 4 jan. 1940, A11, Axel B. Svenssons arkiv, Landsarkivet, Lund.

112 NV 1939:12, s. 175. Våren 1940 skrev Svensson ett brev till Sverige statsminister med förslag om ett nordiskt försvarsförbund, som med bibelhållen neutralitet skulle kunna innebära hjälp mellan de nordiska länderna i händelse av att något av dem angräps av en stormakt. Förslaget är daterat 3 april 1940. Ett par veckor tidigare hade Finland av Ryssland tvingats till fred och mindre än en vecka senare angrep Tyskland både Norge och Danmark. Bevittnad avskrift av brev fr. Axel B. Svensson t. statsministern, 3 apr. 1940, A11, Axel B. Svenssons arkiv, Landsarkivet, Lund.

113 NV 1939:12, s. 175.

lighetens väg verka militärt, via Röda Korset och genom ekonomiskt stöd.¹¹⁴ Nitton svenska kristna samfund och organisationer bildade hjälporganisationen *Hjälps krigets offer* med syfte att stödja de drabbade i Finland.¹¹⁵ Bibeltrogna Vänner fanns med i organisationen och i *Nya Väktaren* återkom vädjan om hjälp under de kommande åren.

Finlands svåra situation i kriget mot Ryssland beskrivs, och allvaret i situationen understryks genom framhållandet av att Ryssland var allierat med Tyskland.¹¹⁶ Helt hopplös är dock inte situationen, inte heller om Sverige skulle dras in i konflikten, konstaterar Svensson, för även om »Tyskland kastar sitt svärd i vågskålen för att hjälpa Ryssland» så kan inte Tyskland avdela så stora trupper.¹¹⁷

I aprilnumret 1940 skriver *Nya Väktaren* om att Finland tvingats till en hård fredsuppgörelse, om den danska kapitulationen och om hur tyskarna marscherar i Norges huvudstad.¹¹⁸ Situationen i de västra grannländerna Norge och Danmark förefaller dock aldrig vara lika angelägen för *Nya Väktaren* som den i Finland. Axel B. Svensson är dock tydlig med att Tysklands anfall på Danmark och Norge var ett bedrägligt överfall.¹¹⁹ I ett brev till landshövdingen Arthur Engberg skrev Svensson och bad denne försöka förhindra att en planerad fotbollslandskamp mellan Sverige och Tyskland skulle komma till stånd. Svensson skrev om planerna: »Våra pojkar skulle sålunda offentligen leka med våra norska bröders mördare. Och så

skulle svensk publik applådera tyskarna och hälsa dem välkomna till Stockholm.»¹²⁰

Men också när det gäller det nordiska perspektivet så skriver Svensson om att Gud låter en dom drabba dem som vänt ryggen åt Gud.

Då de nordiska folken inte velat lyssna till sanningens predikare, så låter han den röde Stalin i Moskva bli väckelsepredikant. Herren Gud liksom leker med bolsjevikregeringen i Moskva. Han låter denna regering vidtaga åtgärder, som inför hela världen blottar bolsjevismens rätta ansikte. Tusen sinom tusen, som trots allt ha trott på de vackra fraserna från komintern, få plötsligt se, huru bedragna de blivit.¹²¹

Perspektivet är dubbelt: en dom drabbar Norden (här: Finland) på grund av otro, men förrövaren (här: Stalin och bolsjevismen) avslöjar samtidigt sin förfärlighet.

Under krigets första år lever *Nya Väktaren* knappast upp till ambitionen att inte uttala sig politiskt. Även om det görs ur ett teologiskt perspektiv blir Svensson tämligen konkret när han under 1940–1941 svarar på ett par brev från tidningens läsare.

I oktober 1940 svarar Axel B. Svensson en brevskrivare som menar att svenskar och lutheraner av historiska skäl borde sympatisera med Tyskland i kriget.¹²² Svenssons svar är att det är skrämmande att läsa om bön för tyska vapens seger.¹²³ De kristna ska först och främst be om fred, och när det gäller seger så bör det vara en kristens förhoppning att den tillfaller den sida där rätten och sanningen får mest utrymme. Vilken sida det är har kristna olika uppfattning om, därför ...

... förefaller det bäst att låta Gud ha domsrätten, och det är bestämt onödigt att ge honom anvisningar.¹²⁴

Bön om fred är alltså en kristen plikt, men Svensson tror inte på möjligheten att helt avskaffa krigen

114 NV 1939:12, s. 176–177. Svensson nämner att Svenska Röda Korset sänder två välutrustade ambulanser. Bland de sju medföljande läkarna finns doktor Gunnar Agge (1900–1961), vilken tjänstgjort som Bibeltrogna Vänners missionär i Etiopien.

115 NV 1939:12, s. 178. Organisationen »vill koncentrera sig på andligt arbete, huvudsakligen bland flyktingar och krigsfångare» och hänvisar »humanitär hjälpverksamhet för Finland» till Centrala Finlandshjälpen. Ordförande i *Hjälps krigets offer* är ärkebiskop Erling Eidem (1880–1972). NV 1939:12, s. 178.

116 NV 1940:1, s. 12–14; NV 1940:2, s. 19–25; NV 1940:3, s. 42–45.

117 NV 1940:2, s. 23.

118 NV 1940:4, s. 56, jfr s. 50–51 och 58–59 om sabotage i Norge och samarbete med fienden.

119 NV 1940:10, s. 148. Jfr NV 1940:10, s. 145–147 om Tysklands bedrägliga tal om att man vill det bästa för Norges folk.

120 Brev fr. Axel B. Svensson t. Arthur Engberg, 13 sep. 1941, B5a:1, Bibeltrogna Vänners arkiv, Riksarkivet, Stockholm. Arthur Engberg (1888–1944) var socialdemokratisk politiker, tidigare ecklesiastikminister 1932–1936 och 1936–1939 och 1940–1944 landshövding i Västernorrlands län.

121 NV 1940:3, s. 33–34. NV stavar konsekvent Moskva. Komintern bildades i Moskva år 1919 och var en sammanslutning av kommunistiska partier i olika länder. Jfr också domsperspektivet i NV 1941:5, s. 76–77.

122 NV 1940:10, s. 147–148.

123 NV 1940:10, s. 148.

124 NV 1940:10, s. 148.

och vill därför inte kalla sig pacifist och ivra för avrustning.¹²⁵

I ett annat brev till *Nya Vaktaren* ställs frågan: »Kan man vara nazist eller beundrare av den tyska andan av i dag och samtidigt vara kristen?»¹²⁶ Svaret ges i februariumret 1941. *Nya Vaktaren* börjar med att konstatera att det i en till synes enkelt formulerad fråga döljer sig många olika:

Vad förstås med nazist? Vad menas med den tyska andan av i dag? Vad innebär det att vara kristen? Kan en kristen vara nationellt sinnad? Kan han vara socialist? Kan en kristen beundra grundlighet, målmedvetenhet, tapperhet, fältheresnille och mera sådant? Kan han underlåta att som ont och förkastligt stämpla våldsåtgärder, löftesbrott, hänsynslöshet, förljugenhet, samvetstvång, grymhet, förakt för den svage och hjälplöse, förgudning av en människa, omätlig självhävdelse och mera dylikt? Kan en kristen gilla och försvara det onda, som göres av en makt, som har hans sympatier? Kan en kristen bli förrädare mot sitt eget land och gå en främmande makts ärenden? Ingår det i den allmänliga kristna tron att anse att den ena nationen t. ex. Tyskland eller England vara i grunden Gudi mera täckelig än den andra? Kan en kristen vara med om och gilla förföljelsen av judarna, därför att de på många sätt visat sig tjäna det onda? Är det däremot tillåtet för tyskar, engelsmän och svenskar att roffa åt sig det mesta möjliga av det jordiskt goda?

Det är inte så få frågor, men det återstår ännu tusen och en.¹²⁷

De många motfrågorna visar på hur vitt skilda konnotationer som kring årsskiftet 1940–1941 gavs åt begreppet nazist. Frågorna, som inte alla besvarades, visar att det i diskussionen om nazismen i Sverige fanns stor spridning inte bara i värdering av ideologin, utan också gällande vilka element i nazismen man beundrade eller tog avstånd från. Några svar som ges är att en svensk inte kan vara medlem i ett utländskt politiskt parti, utan att vara otrogen mot sitt eget land.¹²⁸ Är man det blir man »quisling, vilket är det mest föraktliga

en medborgare kan bli», och även om man ansluter sig till de svenska grupperna av nazister blir man quisling, eftersom »hemmanazarna [...] ha hjärtat i Tyskland och ta order därifrån».¹²⁹ Vidare föreslås den som vill vara *svensk* nationalsocialist att bli socialdemokrat.¹³⁰ Resonemanget är att om ens kristendom tillåter att man är socialist så passar socialdemokraterna, eftersom de under Per Albin Hanssons ledning visat sig vara »verkligt nationellt och fosterlandsälskande».¹³¹ Till sist påpekas att en viktigare fråga än om man kan vara nazist är frågan om vad det innebär att vara en kristen.¹³² Förstår man det, blir politiken mindre viktig och låter sig sammanfattas i Romarbrevet 13:1–7 och Första Petrusbrevet 2:17 där den kristnes förhållande till överheten beskrivs. Fokus blir på bön till Gud för såväl angripna folk som dess angripare.¹³³

Det teologiska perspektivet är i *Nya Vaktaren* tydligt överordnat det politiska, men utifrån teologin utesluts politiska positioner som den nazistiska och bolsjevistiska.¹³⁴ Tydligare än före kriget framstår dock ett nationellt drag i *Nya Vaktaren* – nazisympatier innebär att svika Sverige.¹³⁵

Nya Vaktaren interagerar också med andra delar av svensk kristen press gällande nazismen. I maj 1941 skriver Axel B. Svensson om en domkapitelsanmälan mot prosten Ivar Rhedin.¹³⁶ Rhedin var redaktör för *Göteborgs Stifts-Tidning* som var ett fristående organ för evangelisk-luthersk tro i schartauansk tappning. Men *Göteborgs Stifts-Tidning* skrev också i politiska frågor och Svensson konstaterar om Rhedin: »Det är nu så,

125 Svensson uttrycker detta i en för övrigt positiv recension av en bok skriven av f.d. kongommissionären och pacifisten Arvid Strid. NV 1940:3, s. 48.

126 NV 1941:2, s. 31.

127 NV 1941:2, 31.

128 NV 1941:2, 31–32. Inställningen kan jämföras med synen på Sveriges kommunistiska parti under andra världskriget. Partiet var nära knutet till det sovjetiska kommunistpartiet och utestängdes därför från den svenska samlingsregeringen. Många av partiets medlemmar internerades i arbetsläger eftersom de misstänktes kunna planera statsfientlig verksamhet.

129 NV 1941:2, 32. Den norske politikern Vidkun Quisling (1887–1945) välkomnade Tysklands invasion av Norge och samarbetade med Hitler. Hans namn har på flera språk blivit en term för kollaboratör, förrädare.

130 NV 1941:2, 32.

131 NV 1941:2, 32.

132 NV 1941:2, 32.

133 NV 1941:2, 32. I det första bibelställets skriver aposteln Paulus om att överheten är av Gud och i det senare uppmanar aposteln Petrus till att ära konungen.

134 Jfr NV 1935:7–8, s. 100 1943:10, s. 122.

135 För Svenssons ord om judarna i citatet från NV 1941:2, s. 31 se slutet av beskrivningen av nästa tidsperiod.

136 NV 1941:5, s. 71–74.

att envar kunnat av hans artiklar klart förstå, att han i viss grad beundrat Hitler och tyskarna.»¹³⁷

Svensson går hårt åt Göteborgs domkapitel på grund av att det valt att kritisera Rhedin utan att föra saken till den instans som borde ha dömt i saken. Svensson menar att man har försökt tysta Rhedin, samtidigt som han understryker att han inte delar Rhedins politiska åsikter varken i allmänhet eller hans beundran för Hitler i synnerhet.¹³⁸ Rhedin begränsade dock inte sitt opinionsarbete till *Göteborgs Stifts-Tidning*, och både från kyrkligt håll och i pressen framfördes kritik mot Rhedins agitation.¹³⁹ Även under krigets senare del skriver *Nya Vaktaren* om angrepp mot Rhedin, vilken man samtidigt uppmanar att inte befatta sig med politiken.¹⁴⁰

Utvecklingen i Tyskland ägnas inte så stort utrymme i *Nya Vaktaren* under 1939–1941. Den tyska kyrkokampen omtalas i augusti 1940 då man skriver om den tyske prästen Martin Niemöller som sitter i ett tyskt koncentrationsläger »för intet annat brott än det, att han icke låtit hitlerismen bestämma över innehållet i predikan».¹⁴¹ Enligt Svensson bör Niemöller inte kallas upporsman, utan sanningssägare. Dock konstateras att en bidragande orsak till Niemöllers fängslande är att han inte kunnat erkänna statens inblandning i tillsättandet av en riks-biskop. Svensson drar slutsatsen: »Hade Niemöller i likhet med det svenska prästerskapet funnit sig i sådant statens kyrkliga herravälde, så är det inte alls säkert, att hans väg gått till koncentrationslägret.»¹⁴² Parallellerna mellan prästerna i den svenska statskyrkan – med mycket lång historia – och den rikskyrka som påtvingats de tyska protestanterna framstår tämligen asymmetrisk. Möjligen kan den förstås som uttryck för en kritik mot statskyrkan (i Sverige) som under kriget förstärktes hos Svensson.¹⁴³ Teologen Mikkel Vigilius menar att Svens-

sons kyrkosyn under 1937–1949 innebar att ett statskyrkosystem endast kunde legitimeras när prästerna undervisade rätt och sant.¹⁴⁴

I slutet av 1941 återkommer *Nya Vaktaren* till domsperspektivet vid betraktandet av händelserna i världen. Axel B. Svensson skriver att han läst hos profeten Jeremia om en »kalk med vredesvin» som profeten ska ge till alla folk att dricka ur.¹⁴⁵

Och jag beaktade, att vredeskalken var avsedd för judafolket och minst tjugo andra nationer och riken. Jag kunde inte heller undgå att konstatera, att Herren ämnade använda den hedniska konungen i Babel såsom redskap för att utföra de beslutade straffdomarna.¹⁴⁶

Axel B. Svensson ser i samtiden att egendomsfolket Israel drabbas och sedan också många andra nationer och han ser en olycklig kedja av händelser som ledde fram till andra världskriget. Kedjan inleddes med att Italien kunde angripa Etiopien utan att stormakterna ingrep, den fortsatte med Tysklands annektering av Österrike och Tjeckoslovakien, och ur den uppkomna situationen utbröt världskriget. De som skulle kunnat ha hindra Hitler hade i stället handlat till hans fördel, och medan Tyskland höll på att besegra Ryssland förhöll sig USA tämligen passivt.¹⁴⁷ Svensson skriver:

Det finns ingen verkligt nöjaktig politisk eller militär förklaringsgrund till detta märkliga händelseförlopp. Det finns blott en förklaring, och den står att läsa hos profeten Jeremia i orden om vredeskalken, som Herren giver folken att dricka. Det är en gudsdöm, som går över världen. Folken och deras styresmän äro berusade av vredesvinet, ragla och ha mist sansen.¹⁴⁸

Svensson är tydlig med att han alls inte tror att Gud skulle gilla den tyska nationalsocialismen. Men på samma sätt som Gud tillät kungen i Babylon att verkställa Guds dom över Israel och många omkringliggande länder låter Gud det tyska svärdet, som en dom, drabba Israel och många andra.¹⁴⁹ Svensson profeterar också om Tysklands undergång:

Huru det sen i sinom tid kommer gå med Stor-Tyskland och

137 NV 1941:5, s. 71.

138 NV 1941:5, s. 73.

139 Se t.ex. Runestam 2009, s. 28–40 o. Jarlert 2007a, s. 164–165.

140 NV 1942:10, s. 134–135.

141 NV 1940:8, s. 113.

142 NV 1940:8, s. 114.

143 Palmqvist 1964, s. 77.

144 Vigilius 2005, s. 134–135.

145 NV 1941:11, s. 151.

146 NV 1941:11, s. 151.

147 NV 1941:11, s. 151–155.

148 NV 1941:11, s. 154.

149 NV 1941:11, s. 154.

dess härskare, ja, det är uppskrivet i de babyloniska konungarnas krönika och kan även ses i de grushögar, som sen årtusenden är det enda, som finns kvar av deras rike och välde. Ty Herren Gud försvarar inte blodbesudlade bödelssvärd ...¹⁵⁰

Domspektivet är så starkt att det kan sägas vara *Nya Väktarens* överordnade perspektiv ur vilket man betraktar världshändelserna. Det syns också i artikelns avslutande del där Svenssons ställer frågan om Sverige kan klara sig undan kriget? Svaret ges att »det beror verkligen på ett villkor. Än skulle vårt land och folk kunna undslippa, om detta folk vände sig i anda och sanning till Gud».¹⁵¹

3. Krigets senare del och slut, år 1942–1945

Under år 1942 skedde vändningen i kriget i Europa. Striderna mellan Stalin och Hitler, mellan Ryssland och Tyskland, kommenteras med betoning på att de ideologier som styr i de båda länderna är farliga och står kristendomen emot.

Nazismen beskrivs gång på gång som oförenlig med kristendom. I maj 1942 berättar *Nya Väktaren* om en bok som tryckts i mycket stor upplaga i Tyskland, trots rådande pappersbrist.¹⁵² I boken uttrycks att man måste välja mellan att vara kristen eller tysk och vidare att den tyska nationalsocialismen är en svärdets religion som nu stormar mot korsets religion, kristendomen.¹⁵³ I oktober 1942 citerar *Nya Väktaren* en av Adolf Hitlers närmaste män, Martin Bormann, som på samma sätt offentligt uttryckt att nationalsocialism och kristendom är oförenliga.¹⁵⁴

Kommunismen i Ryssland beskrivs i lika negativa termer som nazismen. Svensson påpekar att det mellan kommunism och kristendom inte med

nödvändighet finns ett motsatsförhållande och den första församlingen i Jerusalem syns ha tillämpats något som liknar kommunism.¹⁵⁵ Men enligt Svensson är den ryska kommunismen, eller bolsjevismen, farlig och kristendomsfientlig. Han lyfter fram fyra osympatiska karaktäristika hos bolsjevismen: gudlöshet, kristushat, våldsmetoder och intolerans.¹⁵⁶ Svensson ställer frågan om bolsjevismen till och med är ett av vilddjuren i Uppenbarelseboken.¹⁵⁷

För Svensson innebar inte det faktum att Ryssland stred mot Tyskland att kommunisterna hade blivit omvända; tusentals kristna hade plågats och dödat för sin tro och det »kommunistiska Rysslands ledare äro lika grymma Jesu Kristi fiender nu som förr».¹⁵⁸ Svensson skriver om den svåra situationen för Rysslands kristna, och kopplar detta till de svåra tider Jesus förutsade ska föregå hans återkomst.¹⁵⁹ Men situationen i Ryssland är svår inte bara för de kristna. Av de i kriget stridande parterna har ingen fått offra så många människors liv som Ryssland.¹⁶⁰

Nya Väktaren fortsätter alltså att varna för såväl nazism som kommunism, men det finns något som är ännu farligare, att för evigt drabbas av dom och straff. Svensson skriver:

Alldeles säkert är det gruvligt att bli kastad i de ryska fångelserna och de tyska koncentrationslägren. Men det tar slut. Det är dock timpligt. [...] Det är ousägligt mycket värre att komma till helvetet. Det går aldrig över, det tar aldrig slut.¹⁶¹

Nya Väktarens läsare uppmanades att inte glömma Finland och Norge.¹⁶² Finland stred sedan

150 NV 1941:11, s. 154.

151 NV 1941:11, s. 154. Svensson avslutar med att om omvändelsen uteblir drabbar svärdet, på ena eller andra sättet.

152 NV 1942:5, s. 77. Bokens titel var *Gott und Volk. Soldatisches Bekenntnis*.

153 NV 1942:5, s. 77–78.

154 NV 1942:10, s. 133. Martin Bormann (1900–1945) var chef för det nazistiska partikansliet 1941–1945 och Hitlers ställföreträdare. Borman hörde till dem i Hitlers omedelbara närhet som aktivt arbetade mot kyrkan, se Besier 2017, s. 154–155 o. 168.

155 NV 1943:10, s. 122.

156 NV 1943:10, s. 122.

157 NV 1943:10, s. 124.

158 NV 1942:10, s. 133.

159 NV 1943:10, s. 119.

160 NV 1943:10, s. 120. Uppskattningen av antal dödsoffer i andra världskriget är svår. *Nationalencyklopedin* anger att Sovjet förlorade 6,5–10 miljoner soldater vid fronterna och därtill 10 miljoner civila genom krigshandlingar, vilket kan sättas i relation till Tysklands 3,5 miljoner soldater och 0,5 miljoner civila eller Storbritanniens knappt 320 000 soldater och 100 000 civila. *Nationalencyklopedin* 1989, s. 369.

161 NV 1944:10, s. 118–119.

162 NV 1942:5, s. 80. Finland ges fullt stöd i *Nya Väktaren*, medan det för Norge finns vissa reservationer. T.ex. skriver NV i en notis med anledning av

juni 1941 på nytt mot Sovjet och *Nya Vaktaren* underströk i februari 1942 att »all det historiska skeendets tragik får inte matta sympatierna för Finland och få ej göra oss blinda för Sveriges plikt att hjälpa». ¹⁶³ Till det historiska skeendet hörde att Norge var ockuperat av en makt som också stred mot Stalin, och att man tvingades se Tyskland och England strida mot varandra och därmed öppna vägen för »det gudlösa Ryssland och det hedniska Japan». ¹⁶⁴

För redaktör Svensson värderas världshändelserna hela tiden ur ett teologiskt perspektiv. Inom världsliga politiska ledare och ideologier värderas utifrån hur de ställer sig till kristendomen och behandlar de kristna.

Från och med år 1943 blir det tydligare i *Nya Vaktaren* att kriget närmar sig sitt slut. Också inför ett sådant skeende framför *Nya Vaktaren* varningar och sätter in det i ett kristet perspektiv. I mars 1943 ställer Svensson frågan om vem som kan göra slut på kriget och konstaterar att världens ledare – Hitler, Mussolini, Stalin, Churchill och Roosevelt räknas upp – inte kan det. ¹⁶⁵ Men de kristna kan påskynda krigets slut genom bön. ¹⁶⁶

att Italien förlorat sitt sista slag i Afrika i maj 1943: »I vår tid har ingenting annat inträffat, som till den grad bestyrker, att Gud hör bön och vedergäller. Det är märkliga ting: Den 7 juni 1905 vräkte normmännen gamle kung Oscar II från tronen, och den 7 juni 1940 måste Haakon VII fly från Norge; som bekant aktade han 35 år tidigare icke för rov att mottaga sin gamle frändes krona.» NV 1943:7, s. 99–100. För stöd till Finland se t.ex. NV 1944:2, s. 29–30.

163 NV 1942:2, s. 28.

164 NV 1942:2, s. 28. I ett brev 9–10 november 1944 till A. J. Bäck, kontraktsprost i Helsingfors och medarbetare i *Nya Vaktaren* svarar Svensson på påståendet att Finlands sak är oupplösligt förbunden med Tysklands: »Jag har nog för mig, att Finland med Guds hjälp kan överleva, även om Tyskland blir besegrat.» Som skäl anger Svensson att England alltid har velat noga bevaka den starkaste europeiska kontinentalmakten och att varken England eller USA vill se att Ryssland får kontakt med Atlanten. Längre fram i samma brev ger Svensson exempel på hur han kan skilja på tyskt och nazistiskt, en distinktion som inte görs tydlig i NV: »Sen ska jag ärligt säga dig, att jag inte har något emot en tysk seger, men jag ber Gud bevara småstaterna både för en nazistseger och en bolsjevikseger.» Brev fr. Axel B. Svensson t. A. J. Bäck, 9 nov. 1942, A12, Axel B. Svenssons arkiv, Landsarkivet, Lund.

165 NV 1943:3, s. 42.

166 NV 1943:3, s. 42.

I maj 1943 medverkar Arvid Ljunghall i *Nya Vaktaren* med artikeln »I krigstid». ¹⁶⁷ Ljunghall beskriver krigets fasor, som också Sveriges folk fått se, om än bara som åskådare. Men än värre än kriget är, enligt Ljunghall, att förlora kriget och tvingas bära förlustens konsekvenser i form av förtryck och slaveri. ¹⁶⁸ Axel B. Svensson understryker att också att det efter kriget kommer att finnas nöd och behov av hjälp från Sverige för dem som drabbats. ¹⁶⁹ Han ställer frågan om vad som väntar efter kriget för Sveriges kyrkas del? Också en sådan fråga besvaras av Svensson med att det avgörande blir att hålla fast vid det evangelisk-lutherska arvet. ¹⁷⁰ Svåra tider väntar. *Nya Vaktaren* skriver:

När den stora världsbranden begynner slockna och den gamle adam åter begynner känna sig trygk, lär han inte dröja med att lägga av den kristendoms- och kyrkvänliga mantel, vari han under fruktan för nazismen funnit lämpligt att skruda sig med. Tysklands sammanbrott kommer också med all säkerhet att medföra en uppblomstring av kommunismen och ett ökat inflytande för de judiska kretsarna, vilka ju äro bittra fiender till kristendomen. Då blir det en svår tid. Då behöves en tro, som man kan, för att citera skalden, »sluta vid». ¹⁷¹

Tron är det fäste man behöver hålla fast vid efter krigets slut. *Nya Vaktaren* varnar för att sätta sin tilltro till andra strömningar. Svensson beskriver Bibeln som »kulturens pansarvärn». ¹⁷² Hitlers och Stalins maktutövande har dolt andra faror, men snart kan man åter se följderna av den av Bibeln oberoende kulturen:

Men den radikala demokratiska kulturen var sannerligen inte så fin den heller. En av dess märkesmän, Georg Brandes, var just inte något helgon, och en av dess mindre profeter, Hjalmar Söderberg, formade den kulturens credo i orden »Jag tror på köttets lust och själens obotliga ensamhet.» ¹⁷³

Sverige och Europa har genom att anamma en

167 NV 1943:5, s. 67–72. Lektor Arvid Ljunghall (1911–1995) senare disputerad vid Lunds universitet år 1949 i astronomi och verksam som predikant inom Bibeltrogna Vänner. NV 1940:12, s. 177–179; *BVMT* 1996:3, s. 53.

168 NV 1943:5, s. 67.

169 NV 1944:6, s. 84.

170 NV 1943:9, s. 114.

171 NV 1943:9, s. 115–116.

172 NV 1943:11, s. 142.

173 NV 1943:11, s. 142–143. Hjalmar Söderberg (1869–1941) svensk kulturjournalist, kristendomskritiker och författare. För Brandes se not 104.

materialistisk livssyn och förlorat evighetsperspektivet. Denna förändring märks också bland dem som leder andliga verksamheter i hemland och mission.¹⁷⁴ Men Svensson ser också en ljusning för Svenska kyrkan och nämner i början av 1945 några personer: »Hovpredikanten Bo Giertz, komministern Olov Hartman, doktorerna Gunnar Rosendal och Kjell Barnekow samt professorn Hugo Odeberg», som enligt Svensson står för ett uppvaknande bland teologer och präster.¹⁷⁵ Redan ett och ett halvt år tidigare hade *Nya Väktaren* kommenterat att det i Lund fanns en professor i exegetik som inte kunde räknas till de liberala teologerna.¹⁷⁶

Efter krigsslutet kom Svensson att mer utförligt kommentera professor Hugo Odeberg i Lund. I december 1945 skriver Svensson i artikeln »En positiv teolog» att Odeberg »intar en klart positiv ställning till frågan om Bibelns ursprung och auktoritet».¹⁷⁷ Denna utgångspunkt har inte alltid varit Odebergs, men är resultatet av Odebergs akademiska forskning och en utveckling, som Svensson följt under en tid.¹⁷⁸ För att understryka värdet i Odebergs förändrade syn på Bibeln skriver Svensson att Odeberg inte gjort sig känd för att vända kappan efter vinden. I detta sammanhang beskriver Svensson hur Odeberg av

många beskyllts för att hysa nazistiska sympatier. Enligt Svensson är det en »helt outredd fråga» om Odeberg hyst nazisympatier, men däremot står det klart att Odeberg, till skillnad från många andra, inte »skyndat sig att ta avstånd från allt tyskt utan tigit och lidit».¹⁷⁹

I maj 1945 nådde kriget sitt slut i Europa och i *Nya Väktarens* juninummer kommenterar Svensson detta. Han understryker att det inte slutits någon fred, men att Tyskland besegrats och tvingats ge upp kampen. »Världen hämtar andan och ler mellan tårarna och hoppas på nytt.»¹⁸⁰

Samtidigt framhåller Svensson att det fortfarande finns mörka moln över Europa. Våldsmakten Tyskland har besegrats med hjälp av en annan våldsmakt, och hur den nu kommer att agera är okänt.¹⁸¹ Situationen på danska Bornholm, där den tyske kommandanten hade vägrat att kapitulera och detta i sin tur lett till ryska bombanfall, tas som varnande exempel.¹⁸²

Viktig för Svensson är frågan om varför Tyskland, med världens starkaste krigsmakt, förlorade kriget. Svensson säger att förföljelserna mot judarna är den främsta anledningen till Tysklands nederlag.¹⁸³ I sitt ord har Gud sagt att den som välsignar det judiska folket ska välsignas och den som förbannar det ska förbannas.¹⁸⁴

Både hotelserna mot och löftena till judarna ha dessa senaste år gått i uppfyllelse inför all världens ögon. Hitler och hans rike ha fallit först och främst för bödelsgärningarna mot judarna.¹⁸⁵

Vidare anför Svensson som förklaring till den tyska förlusten de lögner och falska utfästelser

174 NV 1944:78–79.

175 NV 1945:2, s. 23.

176 NV 1943:7, s. 99. Bakgrunden till att Odeberg då nämndes var att NV:s redaktion fått reda på att Odeberg »tagit illa vid sig med anledning av några ord i *Nya Väktaren*. Där sades i en artikel något om att exegetiken i Lund fortsätter i liberala banor». Beskrivningen stämmer väl med Birger Gerhardssons beskrivning av Odebergs person. Gerhardsson skriver att Odeberg »var känslig för kritik». Gerhardsson 1994, s. 101.

177 NV 1945:12, s. 159.

178 NV 1945:12, s. 159, 160–161. Svensson skriver: »Men det är nu något är sen jag började förstå, att det skedde något i Lund. Det ena alstret efter det andra av professor Odebergs hand visade ju rätt så tydligt, att han inte var någon vanlig modernist utan plöjde en djupare fåra. Och nu kan envar ta och läsa den lilla populärt hållna studie, som nämnes i början av denna artikel [*Nya testamentet om det gamla*, Jönköping, 1945]. Den lämnar ingen i tvivel, utan envar kan där se, att professor Odeberg lär gammaldags bibeltro.» NV 1945:12, s. 160–161. Jfr några år tidigare: »Det står säkerligen utom allt tvivel, att i hela Sverige finns icke en enda professor eller docent i teologi, som tror att Bibeln är verbalt inspirerad.» NV 1938:12, s. 166.

179 NV 1945:12, s. 159–160. Samtidigt understryker Svensson att han själv redan från början varit antipatiskt inställd till nazismen och att han under båda världskrigen haft sina »odelade sympatier på Englands och Frankrikes sida». NV 1945:12, s. 159–160. Odebergs sympatier under kriget har senare undersökts, se denna artikels inledning.

180 NV 1945:6, s. 86–87, citat fr. s. 87.

181 NV 1945:6, s. 87. I slutet av 1945 skriver NV: »Nu är det slut med både den italienska och den tyska diktaturen. Men – den ryska finns kvar.» NV 1945:12, s. 162.

182 NV 1945:6, s. 87. Först i april 1946 lämnade de sista sovjetiska soldaterna Bornholm.

183 NV 1945:6, s. 86.

184 NV 1945:6, s. 86. Jfr 1 Mos 12:3.

185 NV 1945:6, s. 86.

som gavs före och under angrepp och ockupation av Danmark, Norge, Holland och Belgien.¹⁸⁶ Därmed utmanade man Gud och då tjänade den välutbyggda krigsmakten ingenting till.

Judarnas situation har inte tidigare varit central i *Nya Väktarens* bevakning av utvecklingen i Europa. Vid ett par tillfällen år 1941 och 1943 finns i *Nya Väktaren* formuleringar som att judarna »visat sig tjäna de onda» och att det finns judiska kretsar som är bittra fiender till kristendomen.¹⁸⁷ En gång uppmärksammar Svensson redan före kriget förföljelsen av judarna i Tyskland.¹⁸⁸

Till dessa fåtal referenser till det judiska folket kommer att Svensson i en artikel i maj 1942 kommenterar en präst som menar sig vara antisemit, inte av någon politisk orsak, men för att han var »präst i svenska kyrkan och evangelii förkunnare».¹⁸⁹ Svensson avfärdar ett sådant resonemang, eftersom en evangeliets förkunnare ska nå alla människor.¹⁹⁰

Anders Jarlert har visat att ordet »ras» vid tiden för andra världskriget inte sällan användes i en mer vid betydelse och ibland liktydigt med folk.¹⁹¹ En sådan användning finns hos Svensson när han skriver om hat mellan folk och raser:¹⁹²

Judarna äro som alla andra folk men ge kanske oftare berättigade anledningar till förtrytelse, och de ha gjort mycket ont. Men allt hat folk och raser emellan är vederstyggligt och ont. En kristen får inte låta sig infekteras av sådant.¹⁹³

Svensson ger här uttryck för en kritisk hållning till det judiska folket, vilken var vanlig i Sverige. Jarlert citerar en artikel från år 1935 av lundabiskopen Edvard Rodhe (1878–1954), som enligt Jarlert inte i något avseende var influerad av nazismen, i vilken Rodhe konstaterar »att judefrågan aldrig kan

lösas, så länge man påstår, att den i själva verket icke existerar eller borde få existera».¹⁹⁴

Svensson var – i likhet med Rodhe och många andra kristna ledare i Sverige – påverkade av samtidens rastänkande och uppfattningar kring judarna, samtidigt som en kristen hållning skulle förmedlas. I sin artikel om den antisemitiska prästen framhåller Svensson att missionstanken omöjliggör för en evangeliets förkunnare att vara antisemit. Jesus befallning att göra alla folk till lärjungar innebär att gränser mellan folk ska överskridas.¹⁹⁵ Svenssons resonemang liknar nämnde Rodhes, vilken talar om att en kristen i personliga relationer inte gör skillnad på människor av olika ras, eftersom alla i Kristus är Guds barn.¹⁹⁶ Men Svensson skriver inte – till skillnad mot Rodhe – om han menar att rasfrågorna ska behandlas politiskt, utan stannar vid att han nog kan förstå dem som är antisemiter av politiska orsaker, men att de inte har rätt.¹⁹⁷

I sin redogörelse för rasism och antisemitism i Sverige under 1930- och 1940-talen refererar Åmark flera forskare som visat att det i Sverige fanns en relativt liten grupp som aktivt utövade antisemitiskt propagandarbete, men att det förekom en vitt utbredd vardagsantisemitism.¹⁹⁸ När de som omfattade en sådan inställning såg vilka uttryck antisemitism fick i Tyskland reagerade de med avståndstagande.¹⁹⁹ Det mönster Åmark beskriver stämmer väl med Axel B. Svenssons texter i *Nya Väktaren* under 1933–1945; i förbifarten kan judar omnämnas stereotypt som problem, men när de tyska förföljelserna av judar tas upp till behandling är det med avståndstagande.

Till detta kommer Svenssons teologiska grundperspektiv på 1930- och 1940-talens våldshandlingar i Europa. Varje inblandat folk, också det

186 NV 1945:6, s. 86.

187 NV 1941:2, s. 31; NV 1943:9, s. 116.

188 NV 1937:4, s. 62.

189 NV 1942:5, s. 79.

190 NV 42:5, s. 79.

191 Jarlert 2006, s. 64.

192 Rasbegreppet används mycket sällan i *Nya Väktaren* under den aktuella undersökningsperioden. Per Hulthéns artikel i oktober 1933 »Alldeles som hos oss» utgör ett undantag. Se diskussion ovan.

193 NV 1942:5, s. 79.

194 Jarlert 2006, s. 64. För en bakgrund till den s.k. judefrågan, se Åmark 2011, s. 373–374.

195 NV 1942:5, s. 79.

196 Jarlert 2006, s. 64.

197 NV 1942:5, s. 79. Jfr Rodhe som menar att rasfrågan är »en saklig, politisk fråga». Jarlert 2006, s. 64.

198 Åmark 2011, s. 375–376. Olika forskare talar om »antisemitism i förbifarten», »antisemitiskt bakgrundsbrus» och »en vag men oartikulerad känsla av att judar på något sätt utgjorde ett »problem».

199 Åmark 2011, s. 377.

judiska, har gått emot Guds vilja och varje drabbat folk drabbas därför av en dom som Gud tillåter.

Även efter krigets slut finns domsperspektivet kvar i Svenssons värdering av aktuella händelser. I december 1945 tar *Nya Vaktaren* upp situationen med de baltiska flyktingar som fanns internerade i Sverige och om på rysk begäran skulle utlämnas till Ryssland. Svensson skriver att det kommer att vila en dom över Sverige om man utlämnar dessa som sökt en fristad här.²⁰⁰

Sammanfattande slutsatser

Nya Vaktarens och dess redaktör Axel B. Svenssons inställning till den tyska nationalsocialismen och dess ledare Adolf Hitler, liksom till sovjetkommunismen och dess ledare Josef Stalin, framkommer tydligt redan i *Nya Vaktarens* aprilnummer 1934. De nationalistiska drömmarna och de starka ledarna med sina maktanspråk står emot Kristus och kristendomen och leder till förföljelse av kristna. Även den italienska fascismen och dess ledare Benito Mussolini kritiserar; Mussolini som en falsk messiasgestalt.

I *Nya Vaktaren* uttrycks en ambition att avhålla sig från politiskt ställningstagande, men detta gör man inte. Dock är de teologiska perspektiven överordnade; utvecklingen i Europa bedöms utifrån hur olika aktörer och ideologier relaterar till kristendomen och de kristna.

År 1935 konstaterar Svensson, efter en vistelse i Tyskland, ännu starkare att naziideologi och kristendom är oförenliga.

Efter krigsutbrottet i Europa betraktas skeendet som en Guds dom över nationer som sökt sig bort från kristendomen, till exempel ses Frankrikes öde ur detta perspektiv. Tysklands framgångar jämförs med den bibliska skildringen av det babyloniska

rikets uppgång och dess väntande fall. Såväl Tysklands som Rysslands regimer beskrivs fortsatt som kristendomsfientliga. Det nordiska perspektivet blir viktigt i *Nya Vaktaren* efter Sovjets angrepp på Finland, och även Tysklands invasion av Norge och Danmark.

Domsperspektivet – att kriget är en av Gud tillåten dom över västvärlden – är under krigets inledande skede tydligt hos Svensson. Också ett svenskt indragande i kriget ses ur detta perspektiv – genom att vända sig till Gud kan Sveriges folk undkomma kriget.

Under krigets senare del värderas såväl nazismen som kommunismen fortsatt som motståndare till kristendomen; båda förföljer kristna och båda är våldsmakter. Tysklands fall förklaras med Guds dom över en makt som dels förföljt judarna – ett motiv som framträder först efter kriget i *Nya Vaktaren*– och dels uppträtt bedrägligt i relation till andra nationer. Judarnas situation hade inte tidigare under undersökningsperioden ägnats särskilt stort utrymme, men hos Svensson framträder genom, hela undersökningsperioden, en för tiden vanlig vardagsantisemitism.

Axel B. Svensson skrev år 1944 »Undertecknad är sannerligen ingen beundrare av Hitler och har aldrig varit det [...]»²⁰¹ Föreliggande undersökning visar att påståendet stämmer väl med vad Svensson givit uttryck för i *Nya Vaktaren* under perioden 1933–1945, och samma konsekvent negativa inställning visar Svensson gentemot Sovjetledaren Stalin.

200 NV 1945:12, s. 161–163. I nästföljande nummer skriver man också om saken. »Adventssöndagen 1945 höll kyrkoherde Viktor Södergren i S:t Pauli kyrka i Göteborg en predikan, vilken blivit föremål för rätt stor uppmärksamhet. Det förtjänade den också, ty det var verkligen ord i rättan tid, ord, som borde höras av allt Sveriges folk.» NV 1946:1, s. 15. NV beskriver hur Södergrens predikan väckt reaktioner från *Aftonbladet* och från socialdemokratisk press som menat att kyrkoherden som statstjänsteman inte borde få klandra regeringens beslut.

201 NV 1944:12, s. 153.

Källor och litteratur

ARKIVMATERIAL

- Lund Hugo Odebergs arkiv, Universitetsbiblioteket, Lund.
Axel B. Svenssons arkiv, Landsarkivet, Lund.
- Stockholm Bibeltroga Vänners arkiv, Riksarkivet, Stockholm.

PERIODICA

- Göteborgs Stifts-tidning*, Göteborgs Stifts-tidning, Göteborg, 1861–.
- Bibeltroga Vänners Missionstidning*, Missionssällskapet Bibeltroga Vänner, Stockholm, 1912–1996.
- Nya Väktaren*, Nya Väktaren, Stockholm, 1907–.

LITTERATUR

- Bengtsson
1979 Bengtsson, Elsa, *Axel B. Svensson. En levnadsteckning*, BV-Förlag, Stockholm, 1979.
- Berge
2016 Lars Folke Berge, »Den bortglömda Afrika-solidariteten. Svenska manifestationer inför det italiensk-etiopiska kriget 1935–36», i Claesson, Urban & Åhman, Dick (red.), *Kulturell reproduktion i skola och nation: en vänbok till Lars Petterson*, Gidlund, Möklinta, 2016, s. 149–167.
- Besier
2017 Besier, Gerhard, »The Churches and National Socialism Between Hitler's Religious Equivocation and Rosenberg's Myth: Ambiguities, Fascination, and Self-Assertion», i Gudmundsson, David, Maurits, Alexander & Nykvist, Martin (red.), *Classics in Northern European church history over 500 Years: essays in honour of Anders Jarlert*, Peter Lang, New York, 2017, s. 153–198.
- Bexell
[2018] Bexell, Oloph, »Axel B Svensson» i *Svenskt biografiskt lexikon*, band 34 under tryckning [2018].
- Gebremedhin
2017 Gebremedhin, Ezra, *Må detta nå Monsieur Stjärne!: krigstidskorrespondens mellan Etiopiens kejsare Haile Sellassie I och en svensk missionär*, EFS Budbäraren, Uppsala, 2017.
- Gerhardsson
1994 Gerhardsson, Birger, *Fridrichsen, Odeberg, Aulén, Nygren: fyra teologer*, Novapress, Lund, 1994.

- Gunnarsson
1990 Gunnarsson, Lars, *Kyrkan, nazismen och demokratin: åsiktsbildning kring svensk kyrklighet 1919–1945*, Almqvist & Wiksell International, Diss. Stockholm: Univ., Stockholm, 1995.
- 1999 Gunnarsson Lars, »Ivar D Rhedin» i *Svenskt biografiskt lexikon*, band 30, Stockholm 1999, s. 74–78.
- Halldin Norberg
1977 Halldin Norberg, Viveca, *Swedes in Haile Selassie's Ethiopia, 1924–1952: a study in early development co-operation*, Nordiska Afrikainst., Uppsala, 1977.
- Imberg
2014a Rune Imberg, »Evangelisk Luthersk Mission – Bibeltroga Vänner», i Alvarsson, Jan-Åke (red.), *Svenskt frikyrkolexikon*, Atlantis, Stockholm, 2014, s. 119–121.
- 2014b Imberg, Rune »Nya Väktaren» i Alvarsson, Jan-Åke (red.), *Svenskt frikyrkolexikon*, Atlantis, Stockholm, 2014, s. 323.
- 2014c Rune Imberg, »Svensson, Axel B», i Alvarsson, Jan-Åke (red.), *Svenskt frikyrkolexikon*, Atlantis, Stockholm, 2014, s. 446.
- Imberg et al
2011 Imberg, Rune, Einarsson, Arthur & Gunnarsson, Tord (red.), *I Jesu spår. Evangelisk Luthersk Mission – Bibeltroga Vänner, 1911–2011*, BV-Förlag, Stockholm, 2011.
- Jarlert
1978 Jarlert, Anders, *Emanuel Linderholm som kyrkohistoriker*, Lund Univ. Press, Lund, 1978.
- 2005 Jarlert, Anders, »Nygren, Aulén och nationalsocialismen – omvärderingar av historiska faktorer», i Rubenson, Samuel & Jarlert, Anders, *Kyrkohistoriska omvärderingar*, Lunds universitets kyrkohistoriska arkiv, Lund, 2005, s. 45–70.
- 2006 Jarlert, Anders, *Judisk »ras» som äktenskapshinder i Sverige: effekten av Nürnberglagarna i Svenska kyrkans statliga funktion som lysningsförrättare 1935–1945*, Sekel, Malmö, 2006.
- 2007a Jarlert, Anders, »Biskop Block till Ivar Rhedin 1942», *Kyrkohistorisk årskrift* 107, Svenska kyrkohistoriska föreningen, Lund, 2007, s. 164–165.
- 2007b Jarlert, Anders, »Medlöperi – Bystanding – Resistens – Motstånd. Perspektiv på kyrkan och nationalsocialismen», i Johansson, Torbjörn (red.) *Dietrich Bonhoeffer. Perspektiv på hans liv, teologi och kyrkokamp*. Församlingsförlaget, Göteborg, 2007, s. 123–142.

Kristenson

1976 Kristenson, Nils, »Sociala och politiska frågor i svensk kristen samfundspress under 1930-talet», i *Nordiska kyrkohistorikermötet, Religion och kyrka i 1930-talets sociala kris: anföranden och rapporter*, Sv. kyrkohistoriska fören., Uppsala, 1976, s. 63–77.

Lind

1975 Lind, Martin, *Kristendom och nazism: frågan om kristendom och nazism belyst av olika ställningstaganden i Tyskland och Sverige 1933–1945*, H. Ohlsson, Diss. Lund: Univ., Lund, 1975.

Lindmark

2014 Lindmark, Daniel, »Kvarlevan av den gamla stiftelsen. Missionssällskapet Bibeltrogna Vänner, Axel B. Svensson och historien», i Claesson, Urban & Neuhaus, Sinikka (red.), *Minne och möjlighet: kyrka och historiebruk från nationsbygge till pluralism*, Makadam, Göteborg, 2014, s. 78–104.

Martling 2007

Martling, Carl Henrik, *Kyrkans tjugo sekel: ett kyrkohistoriskt kompendium*, Artos, Skellefteå, 2007.

Nationalencyklopedin

1989 Engström, Christer & Marklund, Kai (red.), *Nationalencyklopedin: ett uppslagsverk på vetenskaplig grund utarbetat på initiativ av Statens kulturråd. Bd 1, [A–Asa]*, Bra Böcker, Höganäs, 1989.

Nyberg

1982 Nyberg, Harry, »Väckelserörelserna i 30-talets Sverige: På väg mot separatism eller inomkyrklig förnyelse?», i Larsen, Stein Ugelvik & Montgomery, Ingun (red.), *Kirken, krisen og krigen*, Univ.-forl., Bergen, 1982, s. 194–200.

Oredsson

1996 Oredsson, Sverker, *Lunds universitet under andra världskriget: motsättningar, debatter och hjälpinsatser*, Lunds universitetshistoriska sällsk., Lund, 1996, s. 166.

Palmqvist

1964 Palmqvist, Arne, *De aktuella kyrkobergrepen i Sverige: en undersökning med särskild hänsyn till problemet kyrka och stat*, Almquist & Wiksell, Stockholm, 1964.

Runestam

2009 Runestam, Staffan, *Biskoparna och kriget: kyrkliga aktioner under Andra världskriget med särskild hänsyn till Arvid Runestams insats*, Artos, Skellefteå, 2009.

Sahlberg

1977 Sahlberg, Carl-Erik, *Pingströrelsen och tidningen Dagen: från sekt till kristet samhälle 1907–63*, Sv. kyrkohistoriska fören., Diss. Uppsala: Univ., Uppsala, 1977.

Svensson

1934 Svensson, Axel B. [Amythos], *Vad lider tiden?*, BV-Förlag, Stockholm, 1934.

1939 Svensson, Axel B., *Abessinien under italienerna: iakttagelser och intryck under nya färder i landet oktober 1938–januari 1939*, A. Bonniers förlag, Stockholm, 1939.

1961 [Svensson, Axel B.], *Missionssällskapet Bibeltrogna Vänners historia under tiden 1911–1961*. Stockholm: Bibeltrogna Vänner, 1961.

Vigilius

2005 Vigilius, Mikkel, *Kirke i kirken: Luthersk vækkelses-kristendom – fra kirkelig bevægelse over organisation til kirkeligt opbrud*, LogosMedia, Hillerød, 2005.

Åmark

2011 Åmark, Klas, *Att bo granne med ondskan: Sveriges förhållande till nazismen, Nazityskland och förintelsen*, A. Bonniers förlag, Stockholm, 2011.

Summary

This article deals with the posture of the journal *Nya Vaktaren* (The New Watchman) on the development in European politics from the rise of German National Socialism 1933 to the end of World War II during 1945. *Nya Vaktaren* was edited by Axel B. Svensson (1878–1967), who also wrote most of the articles. During the period, the journal reached the vast majority of Swedish priests and theologians.

During 1933–1938 Europe is primarily seen in *Nya Vaktaren* in the light of the Italian conquest of Ethiopia and criticism is directed primarily against Italy, France and the Roman Catholic Church. But beginning in 1934 *Nya Vaktaren* also rejects National Socialism and its leader Adolf Hitler, as well as the Stalin regime in Russia, because of their hostility to Christianity.

During the early years of WWII, *Nya Vaktaren* regards the development as an act of divine judg-

ment over nations who have turned their backs on Christianity. Germany's successes are compared to the biblical depiction of the rise (and fall) of the Babylonian Empire. Both the German and Russian regimes are anti-Christian. Russia's attacks on Finland are seen from this anti-Christian perspective, and the Nordic perspective becomes more important. Ideologically Nazism is dismissed as both non-Swedish and non-Christian.

During the latter part of the war both Nazism and Communism are violent regimes and are depicted as clearly anti-Christian. In both countries Christians are being persecuted. After the defeat of Germany, Russia remains a threat to freedom and Christianity. Germany's downfall is explained by God's judgment over a power that persecuted the Jews and anti-Semitism is also said to be incompatible with Christian confession. Despite his very critical attitude towards Nazism, editor Svensson can appreciate Swedes with German sympathies who are inclined to adhere to their views.